

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**KAATUNEIDEN HUOLLON JOHTAMINEN OIKEUDELLISESTA NÄKÖKUL-
MASTA**

Kandidaatintutkielma

Kadetti
Walter Pomell

Kadettikurssi 98
Maasotalinja

maaliskuu 2014

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi	Linja
Kadettikurssi 98.	Huolto-opintosuunta
Tekijä	
Kadetti Walter Pomell	
Tutkielman nimi	
KAATUNEIDEN HUOLLON JOHTAMINEN OIKEUDELLISESTA NÄKÖKULMASTA	
Oppiaine, johon työ liittyy Johtaminen	Säilytyspaikka Kurssekirjasto (MPKK:n kirjasto)
Aika maaliskuu 2014	Tekstisivuja 37 Liitesivuja 2
TIIVISTELMÄ <p>Virkamiehen velvollisuus noudattaa kaikessa toiminnassaan lakia pohjautuu Suomen perustuslakiin. Tämä on ollut motiivina tutkimukseen kaatuneiden huollon johtamisen oikeudellisista seikoista. Kaatuneiden huollon ohjeistus Puolustusvoimien oppaissa on suppea ja se jättää huomioimatta lainsäädännön asettamia rajoituksia.</p> <p>Suomalainen kaatuneiden huolto on historiallisesti tarkasteltuna poikkeuksellinen ilmiö. Suomi pyrki toisessa maailmasodassa ainoana maana tuomaan kaatuneensa kotiseudulle haudattavaksi. Tutkimusta kaatuneiden huollosta on puolustusvoimissa tehty harvakseltaan ja se on liittynyt taktiikan tutkimuksiin, joissa on tarkasteltu kaatuneiden huollon taktista toteutusta.</p> <p>Tutkimus on oikeusdogmaattisella menetelmällä tehty tarkastelu Puolustusvoimien kaatuneiden huollon oppaisiin ja niihin vaikuttavaan lainsäädäntöön. Aineistona on käytetty pääosin vallitsevaa lainsäädäntöä, puolustusvoimien oppaita ja kansainvälisiä sopimuksia.</p> <p>Tutkimuskysymyksenä tutkielmassa on ollut: ”Millainen on kaatuneiden huollon johtamisprosessi ja mitkä ovat siihen vaikuttavat lait.” Tutkimuksessa käsitellään kaatuneiden huollon historiaa ja henkilön kuolemaa rauhan aikana antamaan vertailupohjaa sodan ajan toimintatavalleille kaatuneiden huollossa. Tutkielman pääosa koostuu kaatuneiden huollon tehtävistä ja johtamisvastuista, joita on tarkasteltu vallitsevan lainsäädännön näkökulmasta.</p> <p>Keskeisinä tuloksina tutkimuksessa on ollut lainsäädännön vaikutus kaatuneiden huollon toteutukseen, sekä viranomaisyhteistyön merkittävyys kaatuneiden huollon toteutukselle. Tuloksista on havaittavissa, etteivät kaatuneiden huollosta annetut määräykset ole aina linjassa lainsäädännön kanssa.</p> <p>Tärkeimpiin havaintoihin kuuluu myös organisaatiomuutosten tuomat vastuunjaon muutokset kaatuneiden huollon toimialalla, sekä onnistuneen kaatuneiden huollon merkitys niin sodan aikana kuin erityisesti sodan jälkitilassa.</p>	
AVAINSANAT Kaatuneiden huolto, johtaminen, lainsäädäntö, kuolema	

KAATUNEIDEN HUOLLON JOHTAMINEN OIKEUDELLISESTA NÄKÖKULMASTA

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
1.1	TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	2
1.2	TUTKIMUSAIHEEN RAJAAMINEN.....	3
1.3	TUTKIMUSMENETELMÄ.....	3
1.4	TUTKIMUSTILANNE.....	4
1.5	AIHEALUE JA KÄSITTEET.....	4
1.6	LÄHDEAINEISTON ARVIOINTI.....	5
2	SUOMALAINEN KAATUNEIDEN HUOLLON HISTORIA.....	7
2.1	KAATUNEIDEN HUOLTO TOISESSA MAAILMANSODASSA.....	7
2.2	KAATUNEIDEN HUOLLON KEHITYS TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN.....	8
3	HENKILÖN KUOLEMA RAUHAN AIKANA.....	10
3.1	KUOLEMAN TOTEAMINEN JA TUNNISTAMINEN.....	10
3.2	KUOLEMANSYYN SELVITTÄMINEN.....	10
3.3	KUOLEMASTA LAADITTAVAT ASIAKIRJAT JA ILMOITUKSET.....	12
3.4	YHTEENVETOA RAUHAN AJAN KUOLEMAN SELVITTÄMISESTÄ.....	12
4	HENKILÖN KUOLEMA SODAN AIKANA.....	13
4.1	KAATUNEIDEN HUOLLON JOHTAMINEN.....	14
4.2	KAATUNEEN HUOSTAANOTTAMINEN JA KUOLEMAN TOTEAMINEN.....	15
4.3	TUNNISTAMINEN.....	17
4.4	ILMOITTAMINEN.....	20
4.5	ASIAKIRJOJEN YLLÄPITO.....	21
4.6	KUOLEMANSYYN SELVITTÄMINEN.....	23
4.7	KAATUNEIDEN EVAKUOIMINEN.....	24
4.8	HAUTAAMINEN.....	26
4.9	JÄÄMISTÖN KÄSITTELY SEKÄ MATERIAALITÄYDENNYS JA KIRJANPITO.....	28
4.10	VIHOLLISEN KAATUNEIDEN HUOLTO.....	28
4.11	SIVILIUHRIT.....	29
4.12	KADONNEET JA KUOLLEEKSI JULISTAMINEN.....	30
5	JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	31
5.1	LAINSÄÄDÄNNÖN JA PUOLUSTUSVOIMIEN TARPEIDEN KOHTAAMINEN.....	31
5.2	KAATUNEIDEN HUOLLON LAILLISUUDEN TARKASTELU JA KEHITTÄMINEN.....	31
5.3	ORGANISAATIOMUUTOSTEN VAIKUTUS JA VIRANOMAISYHTEISTYÖ.....	35
6	POHDINTOJA.....	36
6.1	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA TOISTETTAVUUS.....	36
6.2	JATKOTUTKIMUKSEN TARVE.....	37

LÄHTEET

LIITTEET

KAATUNEIDEN HUOLLON JOHTAMINEN OIKEUDELLISESTA NÄKÖKULMASTA

1 JOHDANTO

”Kaatuneiden huollon päämääränä on kunnian osoittaminen ja viimeisen palveluksen suorittaminen kaatuneille tai muuten kuolleille”- Kaatuneiden huollon opas

”Hyvin hoidetulla kaatuneiden huollolla on joukkojen henkistä kestäkykyä parantava vaikutus” – Huoltopalveluopas

”Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.” – Suomen perustuslaki

”Minä N.N. lupaan ja vannon kaikkivaltiaan ja kaikkitietävän Jumalan edessä, että minä virassani noudatan perustuslakeja ja muita lakeja sekä toimin oikeudenmukaisesti ja puolueetomasti kansalaisten ja yhteiskunnan parhaaksi” - Virkavala

Puolustusvoimien kaatuneiden huolto kehittyi lähestulkoon nykyiseen muotoonsa viime sotien aikana. Toimintaympäristön ja yhteiskunnan muutos, sekä nykyaikaiselle sodankäynnille ominainen taistelutilan monimuotoistuminen aiheuttaa haasteita myös kaatuneiden huollolle.

Kaatuneiden huolto on yksi huollon tehtävistä ja toisaalla se sitoutuu osaksi kirkon palvelutehtävää, diakoniaa. Tästä syystä kaatuneiden huollon johtaminen on monisyistä, eivätkä jotosuhteet aina ole selviä.¹

Suomen lainsäädäntö, sekä Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset, säätelevät tarkasti myös sota-ajan toimia. Joukkotuhoaseiden aikakaudella ja eritoten länsimaisten yhteiskuntien yksilöä ja yksilönvapautta korostavalla aikakaudella on sopimusten laatiminen ollut luonnollista. Viranomaisten on toiminnassaan noudatettava annettuja lakeja ja asetuksia. Tämä niin sanottu laillisuusperiaate takaa yksilön oikeussuojan viranomaisen mielivaltaa vastaan. Perustuslain mukaan virkamiehen on noudatettava toimissaan tarkasti lainsäädäntöä. Tällöin on huomioitava, etteivät Puolustusvoimien antamat hallintomääräykset voi kumota lakia, vaan on toimittava lain edellyttämällä tavalla.

Sodassa ihmisiä kuolee monin eri tavoin. Yksin Suomen viime sotien ja välirauhan aikana surmattiin ainakin yli neljäsäsadassa tapauksessa yksi tai useampi henkilö tahallaan tai vahingossa taistelutoimien ulkopuolella.² Kaiken kaikkiaan yksin Talvisodassa kuolleita oli yli 26000 henkilöä.³ Kuolemansyyn selvittäminen on tärkeää niin oikeudellisista syistä, kuin myös omaisten mielenrauhan takia.

”Kaatuneiden huolto perustuu voimassa olevaan lainsäädäntöön ja muihin määräyksiin, joita on annettu muun muassa kuolemansyyn selvittämisestä. Menettelyistä poikkeusoloissa jouduttanee tarkentamaan erillisillä ohjeilla, jotka perustustuvat valmiuslain toimivaltuuksiin” - Huoltopalveluopas⁴

Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään kaatuneiden huollon toteutusta sekä siihen vaikuttavaa lainsäädäntöä. Tutkielma tarkastelee kaatuneiden huollon kokonaisuutta, keskittyen kaatuneiden huollon prosessiin, sen johtovastuisiin sekä laillisuuden tarkasteluun.

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkielman tarkoitus on selvittää kaatuneiden huollon ketjun järjestelyitä sekä lainmukaisuutta. Lisäksi tutkielman tarkoitus on perehdyttää tutkija tutkimuksen tekoon ja selvittää tutkijalle itselleen kaatuneiden huollon järjestelyitä sekä siihen vaikuttavia lakeja. Motiivi tutkimuksen tekemiselle on syntynyt tutkijan mielenkiinnosta aihepiiriä kohtaan, sekä Stefan Boshkovin Pro gradussaan esittämään jatkotutkimustarpeeseen kaatuneiden huoltoon vaikuttavien lakien ja viranomaisyhteistyön tutkimisesta.

Tutkielma painottuu kaatuneiden huollon prosessin ja sen laillisuuden tarkasteluun. Tutkimuskysymyksiä asetettaessa pyritään niiden avulla selittämään sekä kartoittamaan edellä mainittuja seikkoja.

¹ Kaatuneiden huollon opas, 9.

² Haapanen 2013, 9.

³ Leskinen & Juutilainen 1999, 816 – 828.

⁴ Huoltopalveluopas 2002, 106

Tutkimuskysymykset ovat, millainen on kaatuneiden huollon johtamisprosessi ja mitkä ovat siihen vaikuttavat lait sekä vastaavatko kaatuneiden huollon järjestelyt Suomen lakia sekä kansainvälisiä sodan oikeussääntöjä?

1.2 Tutkimusaiheen rajaaminen

Tutkimus on rajattu koskemaan pääosin sodan aikaista kaatuneiden huoltoa. Rauhanajan kuolemia käsitellään omana lukunaan antamaan pohjaa ja luomaan kontrastia sodan ajan kaatuneiden huollolle. Syynä rajaukseen on kulloinkin vallitsevien lakien erilaisuus, sekä toisaalta erilaiset johtovastuut. Tutkimus ei käsittele sotilaallisen kriisinhallinnan toimintaympäristöä jokaisen operaation erilaisuuden sekä aiheen laajuuden takia. Tutkimuksen historiallista katsoista on käytetty luomaan pohjaa kaatuneiden huollon järjestelmän synnylle ja nykyisten toimintatapojen ymmärrykselle.

Tutkimus keskittyy nimenomaisesti maavoimien kaatuneiden huoltoon sen suurimman koon ja toisaalta muiden puolustushaarojen järjestelyiden poikkeavuuden takia. Suurimmilta osin tutkittava aineisto ja tutkimustulokset ovat kuitenkin sovellettavissa kaikkiin puolustushaaroihin.

1.3 Tutkimusmenetelmä

Tutkimuksessa käytettävä menetelmä on lainopillinen, eli oikeusdogmaattinen lähestymistapa. Oikeusdogmatiikka rakentuu voimassa olevien oikeuslähteiden varaan. Lainopin keskeisimpänä tutkimusongelmana on selvittää, mikä on voimassa olevan oikeuden sisältö kulloinkin käsiteltävässä oikeusongelmassa. Lainoppi pyrkii antamaan vastauksen kysymykseen, kuinka aktuaalisessa tilanteessa pitäisi toimia voimassa olevan oikeuden mukaan.⁵

Kaatuneiden huollon johtamisprosessin selvittämiseksi käytetään kvalitatiivista aineistoanalyysia joka keskittyy pääosin Puolustusvoimien voimassaoleviin oppaisiin ja ohjesääntöihin sekä pieniltä osin aihealueen taktiikan tutkimuksiin. Lisäksi tutkimuksen tekoon on käytetty Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen oikeuslääkäri Ursula Valan haastattelua sekä keskusrikospoliisin DVI yksikön Ismo Kopran kanssa käytyä sähköpostikeskustelua.

⁵ Jaakko Husa, Anu Mutanen & Teuvo Pohjolainen 2008, 20.

1.4 Tutkimustilanne

Aihetta ei varsinaisesti ole Maanpuolustuskorkeakoululla tutkittu oikeudellisesta eikä johtamisen näkökulmasta. Kaatuneiden huollon alueelta on tutkimusta tehty taktiikan näkökulmasta sekä kehittämismahdollisuuksista. Oikeudellisesta näkökulmasta aiheesta ei ole aikaisempaa tutkimusta tästä näkökulmasta laadittua ja Puolustusvoimien tarpeen huomioon ottavaa tutkimusta.

Maanpuolustuskorkeakoulun opinnäytteistä Hannu Pennanen on tutkinut kaatuneiden huollon kehittämismahdollisuuksia esiupeeerikurssin tutkielmassaan vuonna 2000. Pennasen tutkimus on teoreettinen ja sen painopiste on kehittämistarpeissa. Kehittämistarpeiksi Pennanen mainitsee oppaiden päivittämisen, johtamisen, koulutuksen ja yhteistyön siviilisektorin

Stefan Boshkov on tutkinut Pro gradu – tutkielmassaan vuonna 2009 Mekanisoidun taisteluosaston kaatuneiden huollon ketjun toteutusta. Boshkov esittää tutkimuksessaan tarvetta jatkotutkimukselle lainsäädännön asettaminen haasteiden sekä viranomaisyhteistyön selvittämiseksi. Tutkielman johtopäätöksissä Boshkov luonnostelee mallia ”kuolleiden huoltokeskuksesta”, jossa kaatuneiden huollon sotilaallinen komponentti yhdistyy siviilikomponenttiin.

Dani Helisten on tutkinut Maanpuolustuskorkeakoulun kandidaatintutkielmassaan vuonna 2013 uudistuvan taistelutavan vaikutusta kaatuneiden huoltoon taktiikan alalla.

Pääesikunnan kirkollinen osasto on asettanut työryhmän uudistamaan kaatuneiden huollon ohjeita. Työryhmä koostuu sotilas- ja siivilipuolen asiantuntijoista.

1.5 Aihealue ja käsitteet

Tutkimus liittyy johtamisen tutkimukseen. Johtamiseen liittyvä tutkimus on soveltavaa tutkimusta, jossa käytetään hyväksi eri tieteenalojen perustutkimusta ja tutkimusmenetelmiä kulloisenkin lähestymistavan tarpeiden mukaan.⁶

Kaatuneiden huollolla käsitetään kaikki se toiminta joka tähtää kaatuneiden saattamiseen taistelukentältä lopulliseen hautaan. Kaatuneiden huolto on huollon osa, ja toisaalta osa puolustusvoimien kirkollista työtä. Kaatuneiden huollon tehtävät ovat:

⁶ Takamaa 2006, 170-171.

- huostaanottaminen,
- tunnistaminen,
- ilmoittaminen,
- asiakirjojen ylläpito ja tilastointi,
- evakuoiminen,
- hautaaminen,
- jäämistön käsittely sekä
- materiaalitäydennys ja – kirjanpito.⁷

Kaatuneiden huollon ketjulla tarkoitetaan tapahtumaketjua joka syntyy sotilaan kaaduttua siihen asti kunnes sotilas on saatettu hautaan, sekä siihen liittyviä jälkitoimia. Lisäksi kaatuneiden huollon ketjussa käsitellään tehtävää toteuttavaa joukkoa ja henkilöstöä.

Oikeudellisella näkökulmalla tarkoitetaan toiminnan tarkastelua oikeusdogmaattisella menetelmällä.

1.6 Lähdeaineiston arviointi

Tutkimuksen aineisto koostuu historian tutkimuksista ja julkaisuista, puolustusvoimien ohjesäännöistä ja oppaista, Suomen lainsäädännöstä sekä Suomen solmimista kansainvälisistä sopimuksista. Näiden lisäksi aineistona toimivat aikaisemmat tutkimukset sekä haastattelu.

Käytettävät historialliset tutkimukset ovat omiaan selventämään sitä taustaa, mille nykyinen kaatuneiden huollon järjestely pohjautuu. Historian tulkintoja on vaikea todentaa, mutta niitä voidaan silti pitää riittävän tarkkana aineistona historiallisen katsauksen aikaansaamiseksi ja luomaan kuva kaatuneiden huollon synnystä. Lisäksi sotien jälkeistä kehitystä on tutkittu vertailemalla eri vuosikymmenten kaatuneiden huollon oppaita ja ohjesääntöjä toisiinsa.

Tärkeimmät lähteet tutkimuksessa ovat Puolustusvoimien oppaat ja ohjesäännöt. Vaikka niiden rinnastettavuus tieteelliseen tutkimukseen ei ole yhdenvertainen, voidaan ne kuitenkin nähdä tutkimuksen ja kokemusten pohjalta luotuna luotettavana lähteenä. Lisäksi käytännön toiminnan puuttuessa aihepiiristä, voidaan olettaa sotatilanteessa luotavan kaatuneiden huollon organisaation toiminnan perustuvan hyvin pitkälle ohjesääntöihin. Kaatuneiden huollon opasta pidetään normihierarkian mukaan vanhentuneena niiltä osin kun Huoltopalveluoppaan

⁷Huoltopalveluopas 2002, 110.

luonnos vuodelta 2002 sitä täydentää. Kuitenkin niissä kohdissa, joihin huoltopalveluopas ei ota kantaa, voidaan kaatuneiden huollon opasta pitää edelleen voimassa olevana ohjeena.

Suomen lait ja kansainväliset sopimukset ovat sellaisenaan valideja lähteitä. Lain tulkinta perustuu tutkimuksessa tutkijan omaan näkemykseen tai asiantuntijan arvioon. Lakien soveltamisesta puolustusvoimien toimintaan kaatuneiden huollon parissa ei ole ennakkotapauksia, luonnollisesti pitkään vallinneesta rauhantilasta johtuen.

Taktiikan alueen tutkimuksia on käytetty täydentämään prosessien hahmottamista, sekä luomaan kuvaa aihealueen kokonaisuudesta yhdessä oppaiden kanssa. Oppaat ja ohjesäännöt yhdessä lakien kanssa muodostavat tutkimuksen perustan, koska kyseessä on lainopillinen tutkimus. Lisäksi taktiikan alan tutkimuksista on pyritty hakemaan tukea tutkijan havainnoille.

2 SUOMALAINEN KAATUNEIDEN HUOLLON HISTORIA

Kaatuneiden huollon historian selvittämisellä on tutkimuksessa tarkoitus luoda ymmärrystä nykyisien järjestelyihin ja niiden syntyyn. Kaatuneiden huollon järjestelmä rakentuu pitkälti viime sotien kokemuksiin, eikä sen kehittäminen ole ollut ymmärrettävistä syistä painopisteenä Puolustusvoimissa. Sotien aikana vallinnutta lainsäädäntöä ja sen vaikutuksia kaatuneiden huoltoon ei tässä yhteydessä pyritä tutkimaan. Kyseinen seikka vaatisi kokonaan oman historiallisen tutkimuksen, ja on syytä olettaa ettei asialla ole ollut suurta merkitystä kaatuneiden huollon järjestelmän syntyyn.

2.1 Kaatuneiden huolto toisessa maailmansodassa

Kaatuneiden huollon katsotaan useasti Suomessa alkaneen talvisodasta. Vielä sodan alussa 8.joulukuuta 1939 sotarovasti määräsi kirjelmässään kaatuneet haudattaviksi rintamalle. Kotiseudulle kuljettaminen sallittiin vain poikkeustapauksissa. Rintamajoukkojen sotilaspapit olivat kuitenkin alusta asti kotiseudulle kuljettamisen kannalla, kuten vapaussodassakin oli tehty. Näin ollen jo joulukuun puolivälissä antoi sotarovasti uuden ohjeen, ja kaatuneiden kotiin kuljettaminen asetettiin ensisijaiseksi tavoitteeksi.⁸

Kaatuneiden huoltoa johti sotarovasti Päämajassa. Apunaan hänellä oli käytössä sotarovastin toimisto. Joukko-osastojen tasalla kaatuneiden huollosta vastasivat sotilaspastorit. Kaatuneiden käsittelyyn perustettiin kaatuneiden evakuoimiskeskuksia. Keskukset sijaitsivat pääosin armeijakunnan tasalla. Lopullinen tunnistaminen, ruumiiden huoltaminen ja kotiseudulle lähettäminen suoritettiin keskuksissa.⁹

Kaatuneiden huollon järjestäminen oli hankalaa aiempien kokemusten puutteen vuoksi. Näin ollen jouduttiin kaatuneiden huolto järjestämään talvisodan aikana lähinnä erillisohjeiden ja käskyjen pohjalta. Ensimmäinen kaatuneiden huollon ohjesääntö saatiin valmiiksi välirauhan aikana 30.4.1941.¹⁰

Jatkosodan alkaessa oli sotilaspapistolla aiempaa enemmän kokemusta kaatuneiden huollon järjestämisestä. Vuonna 1942 silloinen kenttäpiispan toimisto laajennettiin 27.heinäkuuta

⁸Puolustusvoimien huolto 1918-1986, 210.

⁹Puolustusvoimien huolto 1918-1986, 177.

¹⁰Puolustusvoimien huolto 1918 – 1986,179.

1942 alkaen kirkollisasian osastoksi, johon kuului kaatuneiden huollon toimisto. Kaatuneiden huollon johtaminen parani ja jatkosodan aikana saatiin sotilaspastori jokaiselle pataljoonalle. Pappeja oli joukoissa kaikkiaan 385. Kaatuneiden huollon evakuoimiskeskusten lukumäärä nostettiin kahteentoista, joka osoittautui riittäväksi. Jatkosodan hyökkäysvaiheessa kaatuneiden tunnistaminen oli hyvällä tasolla ja tunnistamattomaksi jääneiden määrä oli pieni. Toisaalta taas kenttähautauksien lukumäärä oli kesäolosuhteiden takia verrattain suuri.¹¹

Jatkosodan aikana jatkettiin talvisodan uhrien etsimistä ja tunnistamista. Kaikkiaan 2122 talvisodan aikaista ruumista löydettiin, ja niistä 1187 tunnistettiin ja lähetettiin kotiseudulle. Loput haudattiin tuntemattomien sotilaiden sankarihautoihin. Jatkosodan kaatuneiden huolto oli asemasotavaiheessa suhteellisen helppoa, kun rintamalinjat pysyivät vakituisina ja tappiot olivat suhteellisen pienet. Kesän 1944 suurhyökkäys yllätti myös kaatuneiden huollon. Nopea-tempoisuus, huono materiaalitilanne, suuret tappiot ja nopea vetäytyminen aiheuttivat suuria ongelmia huollolle, eikä kenttähautauksiin usein ollut mahdollisuuksia.

Lapin sodassa suurimmat vaikeudet liittyivät kuljetuksiin. Hankaluutta aiheuttivat pitkät välimatkat, teiden huono kunto, kelirikot sekä lopulta talvi.

Suomalaiset toivat ainoana toiseen maailmansotaan osallistuneena maana kaatuneensa kotiseudun kirkkomaahan.¹²

2.2 Kaatuneiden huollon kehitys toisen maailmansodan jälkeen

Kaatuneiden huollon ohjesääntöjä tai opasta on uusittu harvakseltaan toisen maailmansodan jälkeen. Uudet ohjeet ovat tulleet vuosina 1959, 1977 ja 1990. Pääpiirteittäin ohjeet ovat pysyneet hyvinkin toistensa kaltaisina. Uusin Kaatuneiden huollon opas (KaathOpas 1990) on edeltäjiään hieman yleisluontoisempi esimerkiksi johtosuhteiden osalta ja antaa liikkumavaraa edeltäjiään hieman enemmän. Uusimpana kaatuneiden huollon oppaana voidaan pitää Huolto-palveluoppaan luonnosta, jonka luku kaatuneiden huolto korvaa vuoden 1990 kaatuneiden huollon oppaan keskeisimmiltä osilta.

¹¹ Puolustusvoimien huolto 1918 – 1986, 210.

¹² Lehtonen 1973, 43.

Kaatuneiden huollon peruseriaatteet ovat pysyneet sotien jälkeisellä ajalla hyvin samankaltaisina. Ohjeisiin tehdyt uudistukset ovat liittyneet yleensä muun organisaation uudistumiseen eivätkä kaatuneiden huollon kehittymiseen itsessään.

Sodissa kaatuneiden etsintä ja tunnistaminen jatkuu yhtä tänä päivänä, ja tuhansia toisessa maailmansodassa kaatuneita suomalaissotilaita on tuotu Suomeen tunnistettavaksi ja haudattaviksi. Toiminnan on mahdollistanut osaltaan Suomen ja Venäjän solmima valtiosopimus.¹³

¹³ Asetus Venäjän kanssa yhteistyöstä toisen maailmansodan seurauksena Venäjällä kaatuneiden suomalaisten sotilaiden ja Suomessa kaatuneiden venäläisten (neuvostoliittolaisten) sotilaiden muiston vaalimisesta tehdyn sopimuksen voimaansaattamisesta 95/1992.

3 HENKILÖN KUOLEMA RAUHAN AIKANA

Henkilön kuolema rauhan aikana käsitellään niin Puolustusvoimissa kuin sen ulkopuolella samalla tavalla. Kuolemaa käsitellään samalla tavoin myös rauhanturvatehtävissä sekä muissa sodan kaltaisissa olosuhteissa. Kuoleman käsittelyn toimenpiteet riippuvat vallitsevista olosuhteista ja kuoleman syistä.

3.1 Kuoleman toteaminen ja tunnistaminen

Henkilön kuolemasta on viipymättä ilmoitettava lääkärille tai poliisille.¹⁴ Kuoleman voi todeta vain lääkäri tai lääkärin tehtävää valtiolla, kunnassa tai kuntayhtymässä hoitava lääkäriopiskelija.¹⁵

Vainajan tunnistamisesta vastaa poliisi. Yleensä poliisi pääättelee olosuhteista ja vainajan omaisuudesta henkilöllisyyden. Omaisia käytetään vainajan tunnistamisessa harvoin, koska väärän tunnistuksen todennäköisyys on huomattava johtuen oletetun kuoleman aiheuttamasta henkisestä kriisistä.¹⁶ Rauhan ajan kriisitilanteissa ja epäselvissä tapauksissa tunnistus tehdään hampaiden, sormenjälkien tai DNA:n perusteella, joilla saadaan lähes sataprosenttisen luotettava tunnistus vainajasta.¹⁷

3.2 Kuolemansyyn selvittäminen

Kuoleman toteamisen jälkeen on selvitettävä kuolemansyy. Vaihtoehtoina ovat Lääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen sekä oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen. Lääketieteellinen kuolemansyyn selvitys tehdään jos:

- Henkilö on ollut kuollessaan lääkärin hoidossa;
- hänellä on sairaus johon voi kuolla;
- hän kuolee sairauteensa sopivalla tavalla;
- ei ole syytä suorittaa oikeuslääketieteellistä kuolemansyyn selvittämistä

¹⁴ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 1.6 1973/459 1§.

¹⁵ Sosiaali- ja terveysministeriön asetus kuoleman toteamisesta 27/1994 6§.

¹⁶ Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen Oikeuslääkäri Ursula Valan haastattelu.

¹⁷ Sähköpostikeskustelu keskusrikospoliisin DVI-yksikön Ismo Kopran kanssa 4.2.2014.

Lääketieteellisessä kuolemansyyn selvittämisessä voidaan suorittaa ruumiinavaus, mikäli se on yleisen terveyden ja sairaanhoidon kannalta tarpeellista. Ruumiinavaukseen tarvitaan omaisen lupa. Mikäli omaisia ei ole, luvan antaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen oikeuslääkäri. Lääketieteellistä ruumiinavausta ei saa suorittaa, mikäli on suoritettava oikeuslääketieteellinen ruumiinavaus.¹⁸ Mikäli lääketieteellisessä ruumiinavauksessa ilmenee jäljempänä mainittavia seikkoja, on suorittajalääkärin välittömästi saatettava asia poliisin tietoon.

Oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen on tehtävä mikäli:

- Henkilö ei ole ollut lääkärin hoidossa tai ei ole vakavaa sairautta;
- Jos on syytä epäillä kuoleman johtuneen tapaturmasta, rikoksesta, itsemurhasta, myrkytyksestä, ammattitaudista tai hoitotoimenpiteestä;
- jos kuolema on muuten yllättävä.

Kuolemansyyn selvittämiseksi on poliisin suoritettava tutkinta. Tutkinnassa on käytettävä lääkäriä apuna.¹⁹

Jos kuolemansyytä ei voida ulkonaisen ruumiintarkastuksen suorittaneen lääkärin lausunnon ja muiden tutkinnassa esiintyneiden seikkojen perusteella, on suoritettava oikeuslääketieteellinen ruumiinavaus ennen kuin kuolleen saa haudata tai luovuttaa opetustarkoitukseen.²⁰ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos hyväksyy sairaalan tai muun paikan, jossa ruumiinavaus tehdään.²¹

Vainajaa ei saa siistiä ennen kuolemansyyn selvittämistä, eikä näin ollen vaikeuttaa kuolemansyyn selvittämistä. Myös mahdolliset hoitolaitteet on jätettävä paikoilleen.²² Kuolemansyyn selvittämistä koskevat asiakirjat ovat salassa pidettäviä.²³

¹⁸ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 4§.

¹⁹ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 7§.

²⁰ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 9§.

²¹ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 13§.

²² Ursula Vala, haastattelu.

²³ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 15§.

3.3 Kuolemasta laadittavat asiakirjat ja ilmoitukset

Kuolemansyyn selvityksen jälkeen on lääkärin laadittava kuolintodistus. Kuolintodistukseen merkataan muun muassa kuolemansyy, myötävaikuttaneet tekijät, kuoleman luokka sekä paikka. Kuolintodistus toimitetaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle joka tarkastaa sen ja toimittaa Tilastokeskukselle. Lisäksi lääkäri antaa hautausluvan ja ilmoittaa kuolemasta väestörekisteriin. Vainajaa ei saa haudata ennen kuin hautauslupa on saatu.²⁴

3.4 Yhteenvetoa rauhan ajan kuoleman selvittämisestä

Rauhan aikana sattuneet kuolemantapaukset Puolustusvoimissa ja sen ulkopuolella selvitetään hallituissa olosuhteissa vakiintuneiden käytäntöjen vallitessa. Suurimmat tekijät kuoleman syyn selvittämisessä sekä toimenpiteissä ovat Poliisi ja uhreja hoitaneet lääkärit, sekä Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Suurimmat haasteet liittyvät vaikeisiin tunnistuksiin ja Poliisin tutkintaan rikosasioissa. Kuolemaan liittyvien lakien noudattaminen ei tuota organisaatioille haasteita jokapäiväisessä toiminnassaan. Puolustusvoimien kaatuneiden huollon järjestelyitä ei rauhan aikana käytetä, vaan kyseessä on muille viranomaisille kuuluva järjestely. Puolustusvoimat eivät voi itse selvittää kuolemansyytä. Rauhan aikana puolustusvoimissa kuollutta henkilöä käsitellään pääpiirteissään kuten siviilihenkilöäkin. Poikkeuksen muodostavat hautausjärjestelyt, jotka voidaan järjestää niin sanottuina sotilashautajaisina, mikäli vainajan omaiset niin tahtovat.²⁵

²⁴ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 2§.

²⁵ Yleinen palvelusohjesääntö 2009, 101.

4 HENKILÖN KUOLEMA SODAN AIKANA

Puolustusvoimissa kaatuneiden huollon joukot ja ketju ovat toiminnassa ainoastaan sodan aikana. Tässä luvussa käsiteltävä toimintaympäristö on erityisesti maavoimien kaatuneiden huolto. Muiden puolustushaarojen kaatuneiden huolto saattaa joissain tapauksissa erota maavoimien kaatuneiden huollosta, mutta pääperiaatteet ovat soveltuvin osin yhtenäiset kaikkien puolustushaarojen kesken. On oletettavaa, että muut puolustushaarat myös tukeutuvat kaatuneiden huollossa maavoimien rakentamaan järjestelmään, varsinkin mikäli uhriluvut nousevat suuriksi. Lisäksi käsitellään siviilihenkilön asemaa puolustusvoimien kaatuneiden huollon piirissä sekä vihollisen kaatuneiden huoltoa.

Luvussa käsitellään kaatuneen henkilön kulkua kaatuneiden huollon ketjussa, siihen liittyviä asiakirjoja sekä siihen liittyvien toimintojen vastaavuutta lakiin. Luvun painopiste on voimassa olevan kaatuneiden huollon oppaan sekä huoltopalveluoppaan pohjalta muodostaa havainnollistava kokonaiskäsitelmä kaatuneiden huollon toiminnasta sekä verrata voimassa olevia lakeja annettuihin käskyihin ja ohjeisiin.

Tutkimuksessa keskitytään pääsääntöisesti varsinaiseen sodan ajan kaatuneiden huoltoon, jolloin organisaatiot ovat koko laajuudessaan käytössä. Tutkimuksen kohteena ovat kaatuneiden huollon tehtävät ja niistä annetut ohjeet. Karkeasti voidaan jakaa sodassa tapahtuneet kuolemat rikoksiin, tapaturmiin, sotatoimissa asevaikutuksesta sattuneisiin kuolemiin sekä sairauksista johtuneisiin kuolemiin. Näiden lisäksi on huomioitava sota-aikana tapahtuvat itsemurhat, joiden esiintyminen on todennäköistä.²⁶

Alaluvuissa on kaatuneiden huoltoa ja sen sisältämiä toimenpiteitä käsitelty jakamalla toiminta kaatuneiden huoltoa käsittelevien oppaiden mukaisiin kokonaisuuksiin ja analysoimalla niihin vaikuttavaa lainsäädäntöä. Kaatuneiden huollon ketjun kaavioita on päivitetty ainakin Huoltokoululla vastaamaan uudistuvaa organisaatiota. Kaatuneiden huollon ketjun päivitetty versio on esitelty liitteessä 1.

²⁶Mustajoki 2011

4.1 Kaatuneiden huollon johtaminen

Kaatuneiden huollon johtaminen jakaantuu huoltopäälliköiden, huoltopalvelu-upseereiden ja sotilaspappien välille. Kaatuneiden huolto suunnitellaan osana muuta huoltopalvelua. Sotilaspapiston osa kaatuneiden huollossa on korostuneempi maanpuolustusalueiden ja sotilasläänien esikunnissa. Lisäksi heidän osuutensa korostuu sielunhoidollisissa ja diakonisissa asioissa.²⁷ Sotilaslääneillä on oppaissa keskeinen osa kaatuneiden huollon järjestelyissä ja johtamisessa.²⁸

Kaatuneiden huollon järjestelyt jakaantuvat kaikille johtoportaille aina perusyksiköstä Pääesikuntaan. Käytännön toteutus perusyksiköstä aina sotilaslääniin on tutkielmassa erityisen tarkastelun alla, johtuen lainopillisen painopisteen sijoittumisesta konkreettisiin seikkoihin. Ylempien johtoportaiden vastuulle sijoittuu ohjeiden ja käskyjen laadinta, resurssien luominen sekä kaatuneiden huollon toiminnan, mukaan lukien sen laillisuuden, valvonta. Erityisesti kaatuneiden evakointien järjestelyt edellyttävät johtoportaiden välisiä järjestelyjä, sekä yhteistoimintaa lukuisten siviiliorganisaatioiden kanssa.²⁹

TAULUKKO 1. JOHTAMISVASTUUN JAKAUTUMINEN

johtoporras	johtaja	apunaan	yhteistyö
Pääesikunta	Kenttäpiispa	kirkollinen osasto	huoltoesikunnan kanssa
Maanpuolustusalue	maanpuolustusalueen pappi	esikunnan kirkollinen osasto	huolto-osasto
Sotilaslääni	Sotilaspappi	esikunta	-
Perusyhtymä	Huoltopalvelujen toimialajohtaja	sotilaspappi	lääkärit
Joukko-yksikkö	Huoltopäällikkö	sotilaspappi	Huoltokomppanian varapäällikkö ja huoltopalvelu-upseeri
Perusyksikkö	Päällikkö	Vääpeli (käytännön toteutus)	-

²⁷ Huoltopalveluopas, 120

²⁸ Huoltopalveluopas, 122

²⁹ Huoltopalveluopas, 122

Kaatuneiden huollossa johtamisvastuussa oleva on myös velvollinen ottamaan oikeudelliset seikat huomioon suunnittelussaan ja toimeenpanossaan aivan samalla tavoin kuin joukon johtajan muissakin toimenpiteissään.

Kaatuneiden huollon toteutus käsketään joukon erikoishuoltomääräyksessä ja huoltolajikäs-
kyissä, joita voidaan täydentää erillisillä ohjeilla. Joukkoyksikön kaatuneiden huollon käskys-
sä on määrättävä tehtävät alajohtoportaille sekä käskettävä kaatuneiden huollon toteutus.³⁰

4.2 Kaatuneen huostaanottaminen ja kuoleman toteaminen

Kaatuneen huostaanottamisella tarkoitetaan sitä, että taistelukentälle ei jää kaatuneita.³¹ Huos-
taanottamisessa noudatetaan seuraavia periaatteita:

- Etsiminen ja huostaanottaminen toteutetaan heti, kun se on mahdollista joukon varsinaisen tehtävän kannalta;
- Henkilökohtaisia tunnistusvälineitä ei saa poistaa, vaan ne seuraavat vainajaa hautaan saakka;
- Vaatetus ja muu varustus sekä henkilökohtainen muu mukana oleva jäämistö, jolla voi olla arvoa tunnistamisessa, otetaan huostaan kaatuneen mukana;
- Henkilökohtaisen tunnistusvälineistön puuttuessa tai kuolleen ollessa vaikeasti tunnistettavissa maasto tutkitaan tarkasti kiinnittäen huomiota kaikkiin yksityiskohtiin, joilla voi olla merkitystä tunnistamisessa.³²

Huostaanottaminen voi olla kestoltaan hyvin nopeaa ja helpohkoa toimintaa, jossa esimerkiksi hyökkäyksen edetessä omat ja vihollisen kaatuneet kerätään ajoneuvoilla määrätylle paikalle. Toisaalta taas taistelujen kiivaus ja nopeus merkitsevät yllättäviä, tiheitä ja lyhytaikaisia, mutta tuhoavia iskuja, jotka saattavat paikallisesti johtaa suuriin tappioihin. Nopeus merkitsee myös sitä, että joukkojen on varauduttava jatkuviin tilannevaihteluihin. Niiden on oltava valmiina jatkamaan taistelua myös saarrettuna tai hyökkääjän sivustalle jääneenä.³³ Näissä olo-
suhteissa myös kaatuneiden huolto, ja erityisesti saarretuksi tai sivustalle jäänyt joukko, on haasteen edessä huostaanottamisessa. Huostaanottamisen vastuu on kuitenkin ensisijaisesti omalla joukolla eikä varsinaisella kaatuneiden huollon organisaatiolla. Kaatuneiden huos-

³⁰ Kaatuneiden huollon opas, 47

³¹ Huoltopalveluopas, 106

³² Huoltopalveluopas, 105

³³ Kaatuneiden huollon opas, 11

taanottamisen vastuu on perusyksikössä, jossa se jakaantuu taistelujaoituksen mukaisesti.³⁴ Yksikön vääpeli kaatuneiden huollon käytännön johtajana vastaa kaatuneiden huostaanottamisesta.³⁵ Mikäli joukon vastuualue muuttuu, siirtyy vastuu taistelukentälle jääneiden kaatuneiden etsinnästä maanpuolustusalueelle tai sen käskemälle joukolle.³⁶

Henkilö katsotaan kaatuneeksi, kun lääkäri toteaa hänet ruumiinvammojen takia tai sydämenlyöntien ja hengityksen loppumisen perusteella kuolleeksi.³⁷ Tarkemmin kuoleman toteamisesta säädetään sosiaali- ja terveysministeriön asetuksessa vuodelta 2004, jossa säädetään seuraavasti:

- 1) Toissijaiset kuolemanmerkit ovat ilmaantuneet; tai
- 2) elimistö on silpoutunut tai murskaantunut elinkelvottomaksi (ruumiin tuhoutuminen); tai
- 3) hengitys ja verenkierto ovat pysähtyneet, eikä verenkierto hoitotoimenpiteistä huolimatta käynnisty taikka hoitotoimenpiteisiin ei ryhdytä, koska ihmisellä olevan sairauden perusteella tiedetään, ettei hoitotoimenpiteistä ole hyötyä tai koska elvytystä ei ole voitu aloittaa riittävän ajoissa hengityksen ja verenkierron käynnistämiseksi (hengityksen ja verenkierron pysähtyminen).³⁸

Lisäksi ihminen voidaan todeta kuolleeksi sydämen vielä sykkiessä kaikkien aivotointojen pysyvästi loputtua (aivokuolema). Edellytyksenä kuoleman toteamiselle sydämen vielä sykkiessä on, että aivoperäiset vasteet puuttuvat ja hengityskeskuksen toiminta on loppunut, ja että aivotointojen loppumisen syy tai patofysiologinen mekanismi on selvitetty.³⁹

Aivokuoleman toteaminen taistelukentällä on käytännössä mahdotonta. Sen lisäksi tapahtuma on erittäin harvinainen, joten kuoleman toteamisessa on syytä keskittyä lain kolmeen ensimmäiseen kohtaan. Sosiaali- ja terveysministeriön asetus kuitenkin määrää, että kuoleman voi todeta vain lääkäri tai luvan saanut lääkärin virkaa toimittava lääketieteen opiskelija. Näin ollen taistelukentälläkin kuollutta tulisi kohdella haavoittuneena niin kauan kunnes lääkäri on todennut kuoleman.

³⁴ Huoltopalveluopas, 106.

³⁵ Huoltopalveluopas, 122.

³⁶ Huoltopalveluopas, 106.

³⁷ Huoltopalveluopas, 105 .

³⁸ Asetus kuoleman toteamisesta 27/2004 3§.

³⁹ Asetus kuoleman toteamisesta 4§.

Käytännössä taistelutilanteessa ilmiselvissä tapauksissa on henkilö todettava kuolleeksi tai ainakin auttamiskelvottomaksi, jotta joukon resurssit voidaan suunnata varsinaiseen tehtävään. Huoltopalveluopas antaa mahdollisuuden esimiehelle kuoleman toteamiseen: ”Selvissä tapauksissa pahoin silpoutuneiden tai ruhjoutuneiden ruumiiden osalta esimies voi todeta kaatumisen, mikäli asiasta ei synny epäselvyyttä.”⁴⁰ Edellä mainittu asetus kuoleman toteamisesta ei kuitenkaan anna tällaista mahdollisuutta, vaan kuoleman toteaminen on yksiselitteisesti lääkärin tehtävä.

Erityisesti toimittaessa laajalla toiminta-alueella hajautetussa muodossa, saattaa lähin lääkäritasoinen hoito olla pitkienkin matkojen päässä. Tällöin esimerkiksi kenttähaudauksen suorittamiseksi olisi välttämätöntä, että joukon johtajalla olisi mahdollisuus todeta kuolema. Voimassa olevan lainsäädännön nojalla näin ei voida menetellä. Lisäksi näissä tapauksissa haasteeksi muodostuu myös haudauslupan myöntäminen. Haudauslupa on lääkärin laatima asiakirja jolla annetaan lupa hautauksen suorittamiseksi. Asetus kuolemansyyn selvittämisestä annetun asetuksen muuttamisesta määrittää seuraavasti:

”Selvitettyään kuolemansyyn lääkärin on laadittava kuolintodistus ja annettava lupa hautaamiseen sille, joka on ilmoittanut huolehtivansa vainajan hautamisesta. Jäljennös haudausluvasta on viipymättä lähetettävä sille lääninhallitukselle, jonka alueella vainajalla oli kuollessaan kotikunta.”⁴¹

Ongelman muodostaa se, mikäli hautaus joudutaan olosuhteiden pakosta suorittamaan ilman lääkärin kuolemansyyn selvittämistä, ei myöskään haudauslupaa saada.

4.3 Tunnistaminen

Tunnistaminen on pyrittävä tekemään mahdollisimman pian kun kaatuminen on havaittu.⁴² Kaatuneiden tunnistamisessa on käytettävä hyväksi henkilökohtaisia tunnistusvälineitä, kaatuneella olevaa varustusta, vaatetusta ja jäämistöä sekä yksikön joukkokohtaisia tunnistusvälineitä. Tunnistusvälineitä ovat tunnuslevy ja tunnuskortit. Joukkokohtaisia tunnistusvälineitä ovat sijoitus- ja muut henkilöstöluettelot sekä vahvuus- ja henkilöasiakirjat. Tunnistaminen tehdään ensisijaisesti perusyksikössä. Mikäli kaatunutta ei voida tunnistaa perusyksikössä, merkitään kuljetuskorttiin mistä ja milloin hänet on löydetty sekä löytäjien nimet ja kenttäpos-

⁴⁰ Huoltopalveluopas, 105.

⁴¹ Asetus kuolemansyyn selvittämisestä annetun asetuksen muuttamisesta 99/1998 19§.

⁴² Huoltopalveluopas, 106.

tiosoitteet. Ennen tunnistamattoman vainajan hautaamista ruumis mahdollisuuksien mukaan valokuvataan ja kaatuneesta otetaan sormenjäljet sekä täytetään tuntomerkkilomake.⁴³

Kaatunutta voidaan yrittää tunnistaa myös vertaamalla kuoleman jälkeisiin piirteitä (post mortem) kuolemaa edeltäviin tuntomerkkeihin (ante mortem). Vertailussa voidaan verrata silmien ja hiusten väriä, ruumiinrakennetta sekä esimerkiksi syntymämerkkejä ja tatuointeja.⁴⁴

Aseiden tuhovoiman kasvun myötä saattavat taistelukentältä löytyneet ruumiit olla pahasti silpoutuneita ja vaikeasti tunnistettavissa. Tunnistusvälineet ovat voineet kadota tai tuhoutua. Ulkoisten tuntomerkkien toteaminen esimerkiksi pahoin palaneen henkilön kohdalla voi olla vaikeaa. Henkilön tekemää tunnistusta ei myöskään voida kaikissa tilanteissa pitää luotettavana, vaikka kyseessä olisi läheinen ihminen. Ruumiissa tapahtuvat kuoleman jälkeiset muutokset, sekä järkytys ja epäusko nostavat väärän tunnistuksen mahdollisuutta huomattavasti.⁴⁵

Visuaalista tunnistusta voidaan käyttää parhaimmin tilanteissa joissa ruumis on verrattain hyväkuntoinen, ja lisäksi on muu aihe olettaa kaatuneen henkilöllisyys. Toisaalta lähtökohtaoletus ruumiista saattaa tuottaa väärän, oletuksen mukaisen tunnistuksen, vaikka kyseessä olisi eri henkilö.

Henkilön tarkempaan tunnistamiseen päästään varmentamalla henkilöllisyys lääkinnällisistä tiedostoista, esimerkiksi hammaskartasta, röntgenkuvista, sairaskertomuksista, DNA-näytteistä tai sormenjäljistä.⁴⁶ Hampaiden tunnistus on yksi varmimmista menetelmistä tilanteissa, joissa ruumis on pahoin vaurioitunut tai maaton. Käytävissä on olemassa hammas-tiedostoja, joiden ylläpitovastuu on hammashuoltoa suorittavilla yrityksillä ja laitoksilla omien potilaidensa osalta.⁴⁷ Interpolin tunnistusohje, jota myös keskusrikospoliisi käyttää, määrittelee ensisijaiseksi tunnistustavaksi sormenjälki-, hammas-, tai dna-tunnisteen. Muut menetelmät ovat toissijaisia, sillä niihin liittyy useita epävarmuustekijöitä.⁴⁸

Huoltopalveluopas määrittää seuraavasti: ”Perustamisen yhteydessä jokaisesta henkilöstä voidaan ottaa digitaalinen valokuva sekä myöhempää tunnistamista helpottavia näytteitä.”⁴⁹ Opas ei kuitenkaan määrittele näytteiden laatua. Voidaan kuitenkin tehdä oletus, että kyseessä olisi esimerkiksi sylkinäyte tai muu vastaava näyte DNA-testiä varten.

⁴³ Huoltopalveluopas, 109.

⁴⁴ Boshkov 2009, 47

⁴⁵ Ursula Valan haastattelu

⁴⁶ Boshkov 2009, 57

⁴⁷ Huoltopalveluopas, 108

⁴⁸ DVI Guide Interpol 2009

DNA:n kohdalla haasteen muodostaa vallitseva lainsäädäntö. Puolustusvoimat ei voi pitää DNA-rekisteriä, ja mahdollisen kaatuneen omaisten DNA-näytteiden saaminen saattaa osoittautua joka tapauksessa vaikeaksi, ja mikäli kaatuneen henkilöllisyydestä ei ole mitään viitteitä, mahdottomaksi. DNA-tunnisteen tallettamiseksi poliisin rekisteriin täytyy henkilöä epäillä rikoksesta, josta ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta.⁵⁰ Tunniste voidaan tallettaa poliisin henkilörekisteriin tiettyjä tarkoituksia varten. Tunnistetta, joka sisältää tietoa rekisteröitävän muista henkilökohtaisista ominaisuuksista kuin sukupuolesta, ei saa kuitenkaan tallettaa poliisin henkilörekisteriin. Tunniste voidaan ottaa myös muilta kuin rikoksesta epäillyltä tietyin edellytyksin, mutta sitä ei saa tallettaa poliisin henkilörekisteriin. Rekisteriin voidaan tallettaa myös kadonneeksi ilmoitettujen henkilöiden sekä tunnistamattomien vainajien DNA-tunnisteita, sekä tarpeellisten lähisukulaisten näytteitä heidän omalla suostumuksellaan.⁵¹

On huomioitava, että näyte voidaan ottaa vasta vainajalta tai kadonneeksi epäillyltä. Näin ollen DNA- tunnisteen käyttö henkilön tunnistamiseen on vaikeaa erityisesti sodan aikana, koska minkäänlaista kattavaa, tai edes välttävää, rekisteriä ei ole käytössä. Olisikin aiheellista harkita poikkeusajan lainsäädäntöön rekisterin perustamisen mahdollistavaa lakia, jolloin joukkojen perustamisen yhteydessä voitaisiin luoda kattava rekisteri. Myös keskusrikospoliisi on ajanut valtakunnallisen DNA-rekisterin perustamista.⁵²

Kaikkiaan tunnistaminen saattaa osoittautua hyvin hankalaksi, johtuen ruumiiden ruhjoutumisesta sekä liikkuvassa sodankäynnissä ruumiiden jäämisestä vihollisen hallitsemalle alueelle. Kaatuneella oleva varustus, jäämistö ja vaatetus ovat tärkeitä apuvälineitä tunnistuksessa. Ne tulee pitää mukana siihen asti että tunnistus on saatu suoritettua.⁵³

Tunnistamisen tapahduttua tunnuslevyn toinen puoli irrotetaan ja liitetään jäämistöön. Toinen puolikas seuraa vainajaa hautaan asti. Tunnuskortit seuraavat kaatunutta kuljetuskortin yhteyteen liitettynä hautaamisen suorittajalle saakka. Hautaaja taltioi toisen tunnuskortin, toisen jäädessä vainajan yhteyteen.⁵⁴ Tällä järjestelyllä pyritään välttämään ruumiiden sekoittuminen kuljetuksissa. Vastaanotettaessa ruumista on tarkistettava yhtäpitävyys kuljetuskortin sekä

⁴⁹ Huoltopalveluopas, 108

⁵⁰ Pakkokeinolaki 22.7.2011/806 9.luku 5§

⁵¹ Laki henkilön tietojen käsittelystä poliisitoimessa 22.8.2003/761 2§

⁵² Helsingin Sanomat *KRP haluaa kansalaisista dna-rekisterin*. 26.1.2006

⁵³ Kaatuneiden huollon opas, 18.

⁵⁴ Huoltopalveluopas, 108.

tunnistusvälineiden kesken. Kaatuneiden vastaanotossa tarkistetaan tunnuslevyn ja – korttien, sekä kuolleen kuljetuskortin yhtäpitävyys.

Mikäli kaatunutta ei voida tunnistaa perusyksikössä, merkitään löytäjien ja löytöpaikan tiedot kuljetuskorttiin. Tunnistamattomat vainajat evakuoidaan kaatuneiden evakuointikeskukseen, jossa kirjataan tuntomerkit sekä näytteet. Tunnistamattomasta vainajasta tehdään ilmoitus poliisille, joka vastaa jatkotoimenpiteistä.⁵⁵ Tällöin tulisi kuitenkin huomioida, ettei vainajaa tulisi millään tavoin siistiä tai hoitolaitteita poistaa, mikäli se vaarantaa tutkintaa myöhemmässä vaiheessa.

4.4 Ilmoittaminen

”Kaatumisesta ja katoamisesta, sekä kuolemasta ilmoitetaan ylemmälle johtoportaalle, joukon tai hoitopaikan lääkärille, vainajan omaisille sekä poliisille. Ilmoittaminen käsittää huoltotilanneilmoituksen, kuolintodistuksen, ilmoituksen kaatuneista ja kadonneista, ilmoituksen tunnistamattomista vainajista kuolintodistuksen sekä osanottokirjeen kaatuneen ja kadonneen omaisille.”⁵⁶

On oletettavaa, että sotatoimien seurauksena, sekä toisaalta yhteiskunnan toimintakyvyn heikkenemisen takia sota-aikana ihmisten kuolleisuus lisääntyy merkittävästi normaalioloihin verrattuna. Tämän johdosta myös ilmoitusten määrä luonnollisesti lisääntyy. Osa laadittavista ilmoituksista laaditaan kuitenkin myös ilman kuolemantapauksia. Normaaliolojen prosessissa kuoleman jälkeen laadittu kuolintodistus on lähetettävä Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle (THL) tarkastettavaksi.⁵⁷ Samainen ohjeistus on voimassa myös sodan aikana. THL on näin ollen ainoa toimivaltainen viranomaisen oikeuslääkinnän alalla.⁵⁸

Kaatuneiden huollon prosessin sisällä virkatie kulkee huoltopalveluoppaan mukaan seuraavasti: Perusyksikkö ilmoittaa kaatumisesta ja katoamisesta joukkoyksikölle tilanneilmoituksen yhteydessä kun on saatu varma tieto henkilön kuolemasta tai katoamisesta. Joukkoyksikön komentoasioista vastaava henkilö lähettää saamansa kaatumis- ja katoamisilmoitukset perusyhtymän esikunnan komentotoimistolle, josta perusyhtymä lähettää saamansa ilmoitukset virkatietä toiminta-alueen sotilasläänille, joka välittää tiedot maanpuolustusalueen esikuntaan, valvovalle sotilasläänille, maistraattiin ja poliisiviranomaisille. Valvova sotilasläänin esikunta

⁵⁵ Huoltopalveluopas, 109.

⁵⁶ Huoltopalveluopas, 109.

⁵⁷ Valvira internetsivut: Kuolemansyyn selvittäminen 13.12.2013

⁵⁸ THL internetsivut: Lainsäädäntö 21.2.2014

vastaanottaa ja arkistoi kaatumis- ja katoamisilmoituksen alkuperäisen kappaleen. Kotialueen maistraatti ilmoittaa kuolintapauksesta vainajan kotialueen seurakunnalle ja poliisille. Kotiseurakunta tai poliisi ilmoittaa henkilökohtaisella käynnillä tai puhelimitse vainajan omaiselle.⁵⁹

Laki kuolemansyyn selvittämisestä velvoittaa lääkäriä tai terveydenhuollon toimintayksikköä ilmoittamaan tiedon kuolemantapauksesta väestötietojärjestelmään.⁶⁰ Huoltopalveluoppaan toimintaohjeen mukaan tieto ilmoitetaan maistraattiin.⁶¹ Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista määrittää että väestötietojärjestelmän päävastuullisia rekisterinpitäjiä ovat maistraatit ja Väestörekisterikeskus.⁶² Asetus kuolemansyyn selvittämisestä määrittää ilmoittamisvelvollisuuden olevan lääkärillä.⁶³ Näin ollen huoltopalveluoppaan määritelmä on epätarkka, koska ilmoittamisvelvollisuus on lääkärillä, ei niinkään organisaatiolla.

Sotilasläänien lakkauttamisen yhteydessä, sekä muihin organisaatiomuutoksiin liittyen vaatii huoltopalveluopas ilmoitusten osalta päivittämistä.⁶⁴ Suoranaista lainopillista ongelmaa ei ilmoituksissa vanhenevia tasoja ja lääkärin ilmoitusvelvollisuutta koskevaa epätarkkuutta lukuun ottamatta ole. Kaatuneiden huollon opas sisältää näiltä osin vanhentunutta tietoa.

4.5 Asiakirjojen ylläpito

Kaatuneiden huollon asiakirjojen ylläpito jakaantuu usealle eri toimijalle. Osa huoltopalveluoppaan käsitteistä on jo vanhentuneita, mutta niille löytyy korvaava toiminto. Tällaisia ovat esimerkiksi väestön keskusrekisteri (VKR), joka on nykyiseltä nimeltään väestötietojärjestelmä (VTJ).⁶⁵ Huoltopalveluoppaan mukaan varsinaisia kaatuneiden huollon asiakirjoja määritelmiseen ovat seuraavat:

- kaatumis- ja katoamisilmoitus
- kuolintodistus, joka on hautaamista varten annettava oikeuslääketieteellinen ja tilastollinen asiakirja vainajan kuolemasta ja kuoleman syystä. Kuolintodistukseen

⁵⁹ Huoltopalveluopas, 109–110.

⁶⁰ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 1§

⁶¹ Huoltopalveluopas, 110

⁶² Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista 2009/661 4§

⁶³ Asetus kuolemansyyn selvittämisestä 23§

⁶⁴ Sodan ajan organisaation tasot taisteluosastosta aina prikaatin kautta armeijakuntaan ovat suuressa muutoksessa vuoden 2015 uudistuksessa. Kaatuneiden huollon osalta kyseessä on selkeä jatkotutkimustarve, jota ei tässä yhteydessä käsitellä.

⁶⁵ Väestörekisterikeskus internetsivut, luettu 29.11.2013

merkittävä kuoleman syy käsittää kaikki taudit ja vammat, jotka johtivat tai myötävaikuttivat kuolemaan.

- kenttähautaseloste
- sijoitusluettelo ja vahvuuskirja, sijoitusluettelo sisältää perusyksikön tehtävänimikkeet ja tehtäviin sijoitetun henkilöstön henkilötunnuksineen. Perustaja jaksaa sijoitusluettelon perustamisen yhteydessä perusyksikölle. Sijoitusluetteloa ylläpitää perusyksikkö. Valvovat sotilasläänit vastaavat sijoitusluetteloiden päivittämisestä tietojärjestelmiin.
- kuolleen kuljetuskortti
- jäämistöluettelo
- henkilöasiakirjat
- tuntomerkkilomake
- luettelot kaatuneista ja kadonneista.⁶⁶

Asiakirjojen päivityksessä ja tilastoinnissa tavoite on, että kaikista kaatumis- katoamis ja kuolintapauksista säilytetään varmennetut tiedot puolustusvoimissa.

Ylläpitovastuu asiakirjoista jakaantuu seuraavan taulukon mukaisesti:

TAULUKKO 2. ASIAKIRJOJEN YLLÄPITOVASTUUN JAKAUTUMINEN

Toiminta-alueen Sotilasläänin esikunta	Perusyhtymän esikunnan komentotoimisto	Sota-arkisto (valvovan sotilasläänin esikunnan koamana)	Maistraatti
– luettelot ja kortistot hautaustiedoista	– luettelo kadonneista ja kaatuneista	– Jäämistöluettelot	– Kaatumis- ja katoamisilmoitukset
– luettelot ja kortistot tunnistamattomista vainajien tuntomerkkilomakkeista		– kuolleen kuljetuskortit	– Päivittäminen väestön keskusrekisteriin (nyk. väestön tietojärjestelmä)

⁶⁶ Huoltopalveluopas, 110

Lisäksi Pääesikunta, maanpuolustusalueiden, Ilmavoimien ja Merivoimien sekä Rajavartiolaikoksen esikunnat saavat tarvittaessa tiedot kaatuneista ja kadonneista asevelvollisuusrekisteristä.

Asiakirjojen ylläpidossa ei esiinny oikeudellisia epäselvyyksiä, koska niin Puolustusvoimilla kuin maistraateilla on oikeus ylläpitää henkilörekistereitä.⁶⁷ Näin ollen asiakirjojen ylläpito vaatisi päivittämistä ainoastaan käsitteiden ajanmukaistamisella sekä mahdollisten organisaatiomuutoksien, esimerkiksi sotilasläänien, osalta.

4.6 Kuolemansyyn selvittäminen

Huoltopalveluopas viittaa kaatuneiden huollon kuolemansyyn selvittämisestä koskevassa alaluvussa lakiin ja asetukseen kuolemansyyn selvittämisestä.⁶⁸ Lakia kuolemansyyn selvittämisestä on käsitelty tarkemmin tutkimuksen luvussa 3, henkilön kuolema rauhan aikana. Koska laista ei löydy mainintaa puolustusvoimien erivapauksista ja koska huoltopalveluopas viittaa suoraan lakiin, voidaan todeta että kaatuneiden huollossa on otettava myös sodan aikana huomioon laki kuolemansyyn selvittämisestä.

Lakia tarkastellessa on huomio kiinnitettävä viranomaisyhteistyötä koskevaan mainintaan 3. luvun 7§:ssä, jonka mukaan:

”Kuolemansyyn selvittämiseksi on poliisin suoritettava tutkinta,

- 1) kun kuoleman ei tiedetä johtuneen sairaudesta tai kun vainaja ei viimeisen sairautensa aikana ole ollut lääkärin hoidossa;
- 2) kun kuoleman on aiheuttanut rikos, tapaturma, itsemurha, myrkytys, ammattitauti tai hoitoimenpide tahi kun on aihetta epäillä kuoleman johtuneen jostakin sellaisesta syystä; tai
- 3) kun kuolema on muuten tapahtunut yllättävästi.”

Kuolema sodan aikana täyttää lähes aina vähintään jonkin edellä mainituista seikoista. Huoltopalveluoppaan mukaan tutkinta on suoritettava, mikäli poliisi katsoo sen aiheelliseksi. Huoltopalveluoppaan muotoilu on tutkijan näkemyksen mukaan ristiriidassa lain kanssa, joka ei jätä poliisille harkintavaltaa, mikäli jokin edellä mainituista seikoista täyttyy. Asiasta ei ole löydettävissä ennakkotapauksia ymmärrettävistä syistä. Mikäli oletetaan kuitenkin että niin sanot-

⁶⁷ Henkilötietolaki 1999/523 16§.

⁶⁸ Huoltopalveluopas, 112.

tuja normaaleja sodassa tapahtuvia kuolemantapauksia, eli esimerkiksi vihollisen asevaikutuksesta johtuneita kuolemia, ei ole poliisin tarpeen tutkia, jää kuitenkin erittäin suuri määrä epäselviä sekä suuri määrä todennäköisesti useita tahallisia tai tuottamuksellisia surmia. Poliisin resurssien riittävyyttä voidaan näin ollen vahvasti epäillä sodan sattuessa.

Lisäksi on huomioitava että kuolemansyyn selvittämistoiminnan ohjaus ja valvonta kuuluu ainoastaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle, joka myös vastaa oikeuslääketieteellisestä ruumiinavauksesta.⁶⁹ Boshkov esittää tutkielmassaan yhdeksi malliksi eräänlaista ”kaatuneiden huoltokeskusta”, jossa kaatuneiden huollon rungon muodostaisi siviilien johtama kuolleiden huoltojärjestelmä, jossa puolustusvoimien kaatuneet tutkittaisiin osana viranomaisyhteistyötä.⁷⁰

Tutkinnan suorittamista kenttäolosuhteissa voidaan pitää lähes mahdottomana johtuen käytössä olevista resursseista, sekä kolmannessa luvussa luetelluista tutkintaan liittyvistä vaatimuksista. Olisikin pohdittava, onko lain asettama vaatimus tutkinnasta käytännössä mahdoton toteuttaa tasapuolisesti kaikissa epäselvissä tapauksissa kriisiaikana, ja pitäisikö joukon lääkärille myöntää laissa oikeus harkinnalle kuolemansyyn selvityksen tarpeellisuudesta. Vai voidaan asiaan soveltaa lain tulkintaa siten, ettei suurinta osaa tapauksista tarvitsisi tutkia. Tutkijan kompetenssi ei riitä asian arviointiin ja olisikin syytä tutkia käytäntöjä ja lakia asian suhteen tarkemmin asiantuntijoiden avulla.

4.7 Kaatuneiden evakuoiminen

Kaatuneiden evakuoinnista vastaa joukon johtaja, päällikkö tai komentaja.⁷¹ Näin ollen voidaan katsoa edellä mainittujen olevan vastuussa myös kuljetusten järjestelyistä. Kaatuneet tulee evakuoida aina tilanteen salliessa omaisten toivomaan hautausmaahan haudattavaksi. Huoltopalveluopas määrittää, ettei kaatuneiden evakuointiin ei saa käyttää elintarvikeajoneuvoja tai lääkintäajoneuvoja.⁷² Tämän hetken suunnitelmissa ruumiiden evakuointi taistelukentältä huoltokeskuksiin tapahtuu joukon omaa kalustoa käyttäen. Komppanialle voidaan toimittaa myös perävaunu evakuinteja varten.⁷³ Tällä hetkellä ruumiiden kuljetus toteutetaan am-

⁶⁹ Laki kuolemansyyn selvittämisestä annetun lain muuttamisesta 12b§

⁷⁰ Boshkov 2009, 75.

⁷¹ Huoltopalveluopas, 112.

⁷² Huoltopalveluopas, 114.

⁷³ Komppanian taisteluohje 2008, 60.

mustäydennysten yhteydessä⁷⁴, mutta uuden konttilogistiikan myötä on tarkoitus ollut yhden kontin varaaminen pelkästään ruumiiden kuljetukseen.

Sen sijaan terveydensuojeluasetus määrittää, että ruumiiden kuljettaminen on sallittua vain siihen varatussa ajoneuvossa.⁷⁵ Ruumisauto määritellään Ajoneuvolain 23 §:ssä "Ruumisauto on kuolleiden henkilöiden kuljetukseen tarkoitettu M-luokan ajoneuvo, jossa on erikoisvarusteita tätä tarkoitusta varten. Autoverolaissa säädetään tarvittaessa sellaisen ruumisauton, joka on verovapaa tai josta suoritetaan alennettua veroa, hallinnasta, rakenteesta, varusteista ja väristä."⁷⁶ Lisäksi terveydensuojeluasetus määrittää että jos vainaja on sairastanut tarttuvaa tautia ja tartunnan vaara on edelleen olemassa, on vainajan kuolinsyyn selvittäjän ilmoitettava tästä ruumista käsittelevälle.⁷⁷ Tähän huoltopalveluopas vastaa käskemällä että tartuntavaara on aina huomioitava kaatuneita käsitellessä, opastaa suojavälineiden käyttöön ja opastukseen, sekä käskää suojaamaan kuljetus ja säilytystilat ja desinfioimaan ne tarpeen mukaan.⁷⁸

Voidaan olettaa, ettei Puolustusvoimilla ole sodan aikana käytössä edellä mainittuja ruumiiden kuljettamiseen hyväksytyjä autoja, eikä niitä voida ottaa myöskään niin sanottuina ottoajoneuvoina siviilipuolelta, jossa niitä tarvitaan edelleen myös sodan aikana normaalikäytössä siviiliväestön ruumiinkuljetuksiin. Näin ollen lain noudattaminen voidaan nähdä lähes mahdottomana, ottaen huomioon ruumiiden suuren määrän, olosuhteet ja käytettävissä olevat resurssit. Olisikin harkittava, että lakiin sisällytettäisiin samankaltainen ratkaisu kuin hautaus-toimilaissa oleva katastrofissa kuolleiden hautaaminen, jossa ilmiselvä ongelma on ratkaistu seuraavasti: ”Sodissa, luonnonkatastrofeissa, suuronnettomuuksissa, vakavissa epidemioissa tai muissa vastaavissa olosuhteissa kuolleiden hautaamisessa voidaan poiketa tämän lain säännöksistä, jos olosuhteet sitä välttämättä edellyttävät.”⁷⁹ Samalla tavalla kuin hautaaminen sekavissa oloissa on todettu hankalaksi, niin myös ruumiiden kuljetus tulee todennäköisesti osoittautumaan lähes mahdottomaksi, mikäli lakia joudutaan noudattamaan kirjaimellisesti. Kuljetusten lisäksi huomioon on otettava myös välivarastoinnin tarve kuljetusten aikana. Joh-tuen THL:n keskittyneestä roolista ja oikeuslääketieteellisen toimintojen keskittymisestä, saatavat kuljetusmatkat olla pitkiä ja ruuhkautua kriisin aikana merkittävästi. Tämä edellyttää kylmätilojen olemassaoloa, sekä ruumiiden tehokasta jaottelua alatasoilla niihin jotka voidaan haudata heti ja niihin jotka on tutkittava.

⁷⁴ Jalkaväen taisteluohjesääntö 1995,81.

⁷⁵ Terveydensuojeluasetus 16.12.1994/1280 41§

⁷⁶ Ajoneuvolaki 2002/1090 23§

⁷⁷ Terveydensuojeluasetus 41§

⁷⁸ Huoltopalveluopas, 114

⁷⁹ Hautaustoimilaki 6.6.2003/457 25§

Siviilisairaaloista ja terveyskeskuksista vainajat evakuoidaan hautaustoimistojen sekä sairaaloissa toimivien sairaalaryhmien apua käyttäen, jolloin lain noudattaminen ei tuottane ongelmia.⁸⁰

Toiminnallisen epäselvyyden saattaa aiheuttaa myös huoltopalveluoppaan määräys pahoin vaurioituneiden ruumiiden käsittelystä. Opas käskää merkitsemään pahoin vaurioituneiden kuljetuspakkaukset ”ei saa avata” – merkinnällä ja jälleen myöhemmin siirtämään pakkauksen sellaisenaan arkkuun ja merkitsemään arkun samalla tavalla.⁸¹ Haasteen toiminnassa aiheuttaa mahdollinen kuoleman syyn selvittämisen tarve, mikäli selvitystä ei ole vielä tehty. Merkinnällä ei ole velvoittavuutta tutkintaa suorittavalle poliisille, mutta kyseinen menettelyohje saattaa aiheuttaa sen, ettei kuolemansyytä tulla tutkituksi ollenkaan, vaan kiellolla merkattu ruumis jatkaa matkaansa suoraan hautaan. Evakuointiketjussa on siis huolehdittava, että kuolemansyyn tutkinta on suoritettava myös, vaikka ruumis olisi silpoutunut pahasti ja merkitty ”ei saa avata” – merkinnällä. Merkintä ei sinänsä aiheuta ongelmaa lainsäädännön kanssa, vaan liittyy lähinnä toteutustason teknisiin haasteisiin.

Maavoimien taistelutapa 2015 tulee lisäämään erityisesti evakuoinnin haasteita. Helisten esittää kandidaatintutkielmassaan suurimmiksi haasteiksi erityisesti evakuoinnin ja huostaanottamisen. Välimatkojen kasvu ja rintamalinjojen epäselvyys tulevat asettamaan kaatuneiden huollon suurien haasteiden eteen.⁸²

Evakuointi valmiuden kohottamisen alkuvaiheessa, jolloin erillisiä kaatuneiden huollon joukkoja ei ole perustettu, suoritetaan siten että kaatuneet ja kuolleet kootaan joukon omin toimenpitein ja evakuoidaan hautaustoimistojen palveluita käyttäen käskettyihin sairaaloihin ja terveyskeskuksiin.⁸³ On myös aihetta olettaa, ettei valmisteluvaiheessa ennen varsinaisia sota-toimia kuolemantapauksia ole juurikaan normaalia enempää. Tässä tilanteessa ei synny edellä mainittua kuljetusongelmaa.

4.8 Hautaaminen

Hautaaminen tapahtuu ensisijaisesti omaisten toivomaan hautausmaahan. Muita vaihtoehtoja hautaamiselle, edellä mainitun omaisten toivoman hautausmaan lisäksi, ovat sotilashautausmaa sekä kenttähautaus.⁸⁴

⁸⁰ Huoltopalveluopas, 114

⁸¹ Huoltopalveluopas, 114.

⁸² Helisten 2013, 29.

⁸³ Huoltopalveluopas, 114.

⁸⁴ Huoltopalveluopas, 115.

Huoltopalveluopas ei huomio yksilöllisen hautaamisen tarvetta. Geneven vuoden 1949 III sopimus maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta kuitenkin määrittää, että selkkausten osapuolten on pidettävä huolta siitä että vainajat tulevat yksilöllisesti haudatuiksi sikäli kuin olosuhteet niin vain sallivat.⁸⁵ Toisaalta huoltopalveluopas ei myöskään mahdollista joukkohautamista missään olosuhteissa. Ruumiiden polttohautauksen huoltopalveluopas mahdollistaa, mikäli siihen on vainajan suostumus ja poliisilta haettu lupa. Polttamisen järjestelyt tapahtuvat kuitenkin seurakuntien krematorioiden kanssa, eivätkä siten vaikuta varsinaisesti sotatoimialueella tapahtuviin hautaamisiin.⁸⁶ Edellä mainitun Geneven sopimuksen mukaan ” Ruumiit voidaan polttaa vain pakottavien terveydellisten syiden niin vaatiessa taikka kuolleen henkilön uskonnosta johtuvista syistä. Milloin polttaminen tapahtuu, on seikkaperäinen maininta, joka käsittää myös polttamisen syyn, tehtävä siitä kuolintodistukseen tai oikeaksi vahvistettuun kuolleiden luetteloon.”. Kaatuneiden huoltoa käsittelevät oppaamme eivät ota kantaa siihen mahdollisuuteen, että ruumiita olisi poltettava pakottavista terveydellisistä syistä. Tällaiseksi voidaan luultavasti laskea erilaiset tarttuvat vakavat sairaudet sekä erityisesti mahdollista biologista asetta käytettäessä muodostuvat kulkutaudit.

Kenttähaudaus tulee kysymykseen niissä tapauksissa, kun evakuointimahdollisuutta ei ole. Päätöksen kenttähaudauksesta tekee joukon johtaja. Kenttähaudatut evakuoidaan mahdollisuuksien mukaan myöhemmin varsinaisille hautausmaille. Kenttähaudan esimerkki on esitetty liitteessä 2. Kenttähaudaus ei ole ensisijainen hautausmuoto, vaan kaatuneiden huollon lähtökohtana on, että kaatuneet evakuoidaan ja haudataan kotiseudulle.⁸⁷

Sotilashaudausmaa voidaan perustaa sotilaskäskyllä joko paikallisen seurakunnan hautausmaan yhteyteen tai se voi olla erillinen hautausmaa. Erillisten hautausmaiden perustamisessa on huomioitava vedenottamot ja pohjavesialueet.⁸⁸ Hautaustoimilaki antaa varsin laajat valtuudet poikkeusolosuhteiden vallitessa. Hautaustoimilaki antaa luvan poiketa lain säädöksistä ” jos olosuhteet sitä välttämättä edellyttävät”.⁸⁹ Kuitenkin on huomioitava, että ensisijaisesti hautauksen tulee kuitenkin tapahtua normaalisti niin pitkälle kuin mahdollista.⁹⁰ Pykälä on kuitenkin omiaan helpottamaan Puolustusvoimien toimintaa hautaamisen osalta kriisitilanteissa. Lainsäädännön mahdollistamalla poikkeuksilla ei kuitenkaan voida sivuuttaa Geneven sopimusten velvoittavuutta sotatoimissa tapahtuviin hautauksiin.

⁸⁵ Geneven 1949 III sopimus maavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta 12. päivänä elokuuta 1949 17. artikla.

⁸⁶ Huoltopalveluopas, 117.

⁸⁷ Huollon käsikirja, 121.

⁸⁸ Huoltopalveluopas, 115.

⁸⁹ Hautaustoimilaki 25§.

⁹⁰ HE 204/2002.

4.9 Jäämistön käsittely sekä materiaalitäydennys ja kirjanpito

Jäämistö, eli vainajan jälkeensä jättämä omaisuus, on perikunnan omaisuutta. Näin ollen myös vainajan jäämistön asianmukainen käsittely on oleellinen osa kaatuneiden huollon kokonaisuutta. Kaatuneen jäämistö luetteloidaan ja toimitetaan omaisille. Myös maksamattomat palikat ja päivärahat sekä mahdolliset muut korvaukset maksetaan lähiomaisille. Kenttähautauksen yhteydessä jäämistöpaketti kuitenkin sijoitetaan suojattuna vainajan mukana hautaan. Tunnistamattoman vainajan jäämistö luovutetaan poliisille.⁹¹ Jäämistön käsittelyyn liittyvässä ohjeistuksessa ei ole ristiriitoja lainsäädännön kanssa.

Materiaalitäydennyksen ja kirjanpidon osalta kaatuneiden huollon oppaat toimivat lähinnä muistilistoina siitä, mitä materiaalia on hankittava, ja mikä taho sen kustantaa. Materiaalin osalta ei ole löydettävissä sitä sääteleviä lakeja.

4.10 Vihollisen kaatuneiden huolto

Vihollisen kaatuneiden ja sotavankien huollossa noudatetaan samoja yleisperiaatteita kuin omien kaatuneiden kohdalla.⁹² Geneven vuoden 1949 III sopimuksessa⁹³ edellytetyt seikat tulevat näin ollen kaatuneiden käsittelyn osalta täytetyksi. Hautaamisesta samainen sopimus määrittää seuraavasti:

”Selkkauksen osapuolten on lisäksi huolehdittava siitä, että kuolleet saavat kunniallisen hautauksen, mikäli mahdollista heidän uskontonsa mukaisin menoin, että heidän hautojaan kunnioitetaan ja ne järjestetään kuolleiden kansallisuuden mukaan toistensa yhteyteen sekä että hautoja pidetään asianmukaisessa kunnossa ja siten merkittyinä, että ne voidaan aina löytää. Tätä varten ja vihollisuuksien alkaessa niiden on virallisesti järjestettävä hautavirasto silmällä pitäen ruumiiden mahdollista kaivamista maasta, vainajien henkilöllisyyden selvittämisen turvaamista hautapaikan sijainnista riippumatta sekä ruumiiden mahdollista palauttamista kotimaahan”

Huoltopalveluopas ottaa kantaa ainoastaan vihollisen kenttähautaamiseen, jolloin ohje on merkata hauta tilanteen mahdollistaessa paalulla, johon merkitään vainajien lukumäärä ja hautaamispäivämäärä. Geneven sopimuksen kohtaan, jossa velvoitetaan hautaamaan kansallisuus-

⁹¹ Huoltopalveluopas, 117-118.

⁹² Huoltopalveluopas, 123.

⁹³ Geneven 1949 III 17 artikla.

den mukaisesti, otetaan kantaa ainoastaan Kaatuneiden huollon oppaan liitekuvassa hautausmaan järjestelyistä. Kuvasta selviää että vieraat asevoimat tulee haudata erilleen omista kaatuneista. Tekstissä ei asiasta ole mainintaa. Tältä osalta ohjeistus on riittämätön, eikä anna juuri minkäänlaista käsitystä todellisista järjestelyistä.

Geneven sopimus velvoittaa selkkauksen osapuoli edellä mainittujen lisäksi myös kirjaamaan tiedot kaatuneista mahdollisimman lyhyessä ajassa, jonka jälkeen toimittamaan ne kansainväliselle tiedonantotoimistolle. Lisäksi on toimitettava vastapuolelle myös kuolintodistukset sekä kaatuneiden omaisuus.⁹⁴ Näiltä osin ei huoltopalveluoppaassa tai kaatuneiden huollon oppaassa ole mainintaa. Vihollisen kaatuneiden huollossa on otettava huomioon myös sotavankeudessa tai vankileireillä kuolevat, joiden määrä saattaa olla suuri. Talvi- ja jatkosodan aikana suomalaisilla sotilasviranomaisten ylläpitämällä leireillä kuoli lähes 24000 sotavankia.⁹⁵

Kaiken kaikkiaan vihollisen kaatuneiden huoltoa koskevat ohjeet ovat suppeat, eivätkä kaikilta osin täytä Geneven sopimuksen velvoitteita. Onnistuneesti toteutetulla vihollisen kaatuneiden huollolla voidaan oleellisesti vähentää sodan jälkeisiä rasitteita ja epäselvyyksiä ihmisten kohtaloissa. Talvi- ja jatkosodan aikaisten ruumiiden etsintä jatkuu yhä tänä päivänä nykyisen Venäjän alueella uhrien etsinnällä ja kotiin kuljettamisella. Tietojen ja hautapaikkojen etsintä jälkeinpäin on työlästä ja aikaa vievää. Onnistuneella vihollisen kaatuneiden huollolla ja asiakirjojen ylläpidolla voidaan sodan jälkeistä toimintaa helpottaa oleellisesti.

4.11 Siviiliuhrit

Alueet jolla puolustusvoimien joukkoja käytetään sodan aikana, on yleensä tyhjennetty siviileistä, mutta vihollisen asevaikutus saattaa kohdistua myös siviilikohteisiin. Lisäksi sotatoimi-alueelle jää useita siviilejä huolehtimaan yhteiskunnan kannalta tärkeistä toimenpiteistä sekä tukemaan puolustusvoimien toimintaa.⁹⁶

Muutamin poikkeuksin joukkojen toiminta-alueilla oleviin siviiliuhreihin suhtaudutaan samoin kuten kaatuneisiin.⁹⁷ Poikkeuksen muodostaa se, että tunnistaminen, evakuoiminen ja muut jatkotoimenpiteet kuuluvat poliisin velvollisuuksiin yhdessä pelastusviranomaisen kanssa. Puolustusvoimat antaa tarvittaessa virka-apua uhrien kokoamisessa. Jako on melko selvä,

⁹⁴ Geneven 1949 III 16. ja 17 artikla.

⁹⁵ Westerlund 2009.

⁹⁶ Kaatuneiden huollon opas, 49

⁹⁷ Huoltopalveluopas, 122

eikä oikeudellisia haasteita ole nähtävissä. Suurimman epäselvyyden muodostaa käsitteistö poliisille kuuluvista toimenpiteistä verrattuna Puolustusvoimille kuuluviin toimenpiteisiin. Voidaan kuitenkin tulkita että Puolustusvoimille kuuluva tehtävä on ainoastaan huostaanottaminen, josta eteenpäin asia kuuluu vain poliisille.

4.12 Kadonneet ja kuolleeksi julistaminen

Sodassa kaikkien kuolemien tarkka toteaminen on mahdotonta. Suuria määriä sotilaita joudutaan julistamaan kadonneeksi, kun heidän kohtalostaan ei ole varmuutta. Osa kadonneista löydetään kuolleina ja osa palaa hengissä vielä vuosienkin kuluttua. Viime sotien aikana perustettiin Puolustusministeriön keskusosaston kuolleeksijulistamistoimisto, joka selvitti sodissa kadonneiden kohtaloita vuosina 1939–1965. Kaikkiaan kadonneita oli sotien aikana yli 10000.⁹⁸ Kuolleeksi julistamista helpottamaan laadittiin laki eräiden sodan aikana kadonneiden henkilöiden julistamisesta kuolleeksi.⁹⁹

Kaatuneiden huollossa katoaminen ilmoitetaan samalla kaatumis- ja katoamisilmoituksella kuin kaatuminenkin.¹⁰⁰ Perusyksikkö poistaa kadonneen henkilön sijoitusluettelostaan ja vahvuuskirjastaan, kun pidetään ilmeisenä, ettei henkilö ole enää löydettävissä. Poistaminen tapahtuu kuitenkin viimeistään 14 vuorokauden kuluttua katoamisesta. Kadonneen kuolleeksi julistaminen tapahtuu joko oikeuden tai maistraatin toimesta.¹⁰¹ Kuolleeksi voidaan julistaa ilman odotusaikaa, mikäli henkilön katsotaan olleen tilanteessa josta ei ole syytä olettaa hänen pelastuneen.¹⁰²

Kuolleeksi julistaminen ei suoranaisesti kuulu Puolustusvoimien kaatuneiden huollon organisaatioille, vaan on muiden viranomaisten tehtävä. Näin ollen Puolustusvoimien oppaatkin ottavat asiaan kantaa vain ilmoittamisen ja teknisen toteutuksen osalta. Menettelyn voidaan katsoa olevan lainmukainen, mutta vaatii oppaiden päivittämistä toimivaltaisten viranomaisten osalta.

⁹⁸ Arkistojen portti, kansallisarkiston internetportaali, luettu 4.2.2014.

⁹⁹ Laki eräiden sodan aikana kadonneiden henkilöiden julistamisesta kuolleeksi 752./1945.

¹⁰⁰ Huoltopalveluopas, 110.

¹⁰¹ Laki kuolleeksi julistamisesta 127/2005 1§.

¹⁰² Laki kuolleeksi julistamisesta 3§.

5 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tutkimuksen edetessä on selvinnyt, ettei lainsäätäjät ole tulleet aina huomioineeksi Puolustusvoimien ja sodan ajan erikoispiirteitä. Sodan ajan Puolustusvoimat on tarpeiltaan hyvin erilainen verrattuna rauhan ajan toimintaympäristöön. Siinä missä rauhan aikana jokin laki on hyvä ja tarpeellinen, saattaa se poikkeusoloissa aiheuttaa suuria rajoitteita käytännön toimille.

5.1 Lainsäädännön ja puolustusvoimien tarpeiden kohtaaminen

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää kaatuneiden huollon johtamisprosessia sekä siihen vaikuttaa lainsäädäntöä. Aihealueen tutkimusta oli käytössä niukasti, eikä varsinaista laillisuustarkastelua kaatuneiden huollon toimialalle ollut löydettävissä. Näin ollen tutkimusprosessi suuntautui vahvasti tutkimaan lainsäädäntöä ja Puolustusvoimien oppaita. Näitä tutkittaessa kriittisiä tekijöitä oli kulloinkin tutkijan tulkinta niin ohjeesta kuin laista.

Poikkeusajan lainsäädäntö ei mahdollista lain noudattamatta jättämistä, ellei laki sisällä poikkeusololauseketta. Poikkeusajan lainsäädännöllä voidaan ainoastaan lisätä toimivaltuuksia. Näin ollen on tärkeää tietää, mitkä lait mahdollisesti muodostavat haasteita Puolustusvoimien sodan ajan tehtävää silmällä pitäen. Lisäksi on muistettava että virkamiehen, esimerkiksi upseerin, on toiminnassaan noudatettava annettua lainsäädäntöä. Hallintonormiasiakirjalla ei voida kumota lainsäädäntöä. Näin ollen on tärkeää, että Puolustusvoimien hallintonormit vastaavat lakia. Muussa tapauksessa virkamies ei voi toiminnassaan niitä noudattaa.

Kaatuneiden huolto on luonnollisesti sotatoimia suunnitellessa itse taistelutoimia vähäisempi kokonaisuus tärkeydeltään, kiireellisyydeltään ja kooltaan. Tämä on kuitenkin omiaan aiheuttamaan sen vähäisen roolin rauhanajan harjoituksissa ja oletettavasti myös suunnitteluprosessissa. Tämä lienee osaltaan johtanut siihen, ettei kaatuneiden huollon kaikkia yksityiskohtia ole pidetty samalla tavalla ajantasaisina kuin esimerkiksi taistelevien joukkojen ohjesääntöjä.

5.2 Kaatuneiden huollon laillisuuden tarkastelu ja kehittäminen

Tarkasteltaessa kaatuneiden huollon prosessin eri vaiheiden toimia Puolustusvoimien ohjeissa, voidaan todeta niiden pohjautuvan hyvin pitkälle viime sotien kokemuksiin ja siellä syntyneeseen kaatuneiden huollon järjestelmään. Koska näiden tapahtumien jälkeen ei järjestelmää ole tarvittu, ei siihen ole myöskään tehty suuria muutoksia. Näin ollen toisen maailmansodan

jälkeen laaditut lait ovat osaltaan jääneet huomiotta kaatuneiden huoltoa käsittelevissä oppaisissa.

Rauhan aikana tapahtuvaan henkilön kuolemaan ei kaatuneiden huoltoa organisaationa tarvita, eikä edes tule käyttää, vaan kyseessä on pääosin poliisin ja julkisten palveluntuottajien hoitama tapahtuma. Näin ollen rauhanajan toimenpiteisiin liittyvä lainsäädäntö ei juuri vaikuta Puolustusvoimien huoltoalaan.

Kaatuneiden huollon johtamisvastuisiin ja johtamiseen liittyen suurimmat haasteet eivät liity niinkään lainsäädäntöön, vaan organisaatioiden uudistumisiin. Puolustusvoimissa käynnissä olevat uudistukset lakkauttavat sotilasläänit, joissa on ollut suurin vastuu kaatuneiden huollon toteuttamisesta. Jatkossa nämä vastuut jakaantuvat uudelleen eri portaille. Ainakaan tutkijan tiedossa ei vielä ole, miten tämä jako on tarkoitus suorittaa.

Kuoleman toteaminen taistelukentällä saattaa muodostua lainopillisessa tarkastelussa haasteeksi. Asetus kuoleman toteamisesta antaa yksiselitteisesti oikeuden tähän vain lääkärille. Taistelukentän laajetessa yhä suuremmalle alueelle ja taistelutilan monimuotoistuessa ei lääkäriä kuitenkaan usein ole tavoitettavissa. Huoltopalveluopas antaa oikeuden esimiehelle todeta kuolema silloin kun asiasta ei synny epäselvyyttä. Tosiasiallisesti taistelukentällä tapahtuva kuolleeksi toteaminen voidaan maallikon tekemänä tutkijan mielestä todeta niin luotettavaksi, että olisi syytä antaa esimiehelle myös lain suoma oikeus todeta kuolema. On turhaa raskastaa lääkintähenkilöstöä itsestään selvillä kuoleman toteamisilla, eikä se esimerkiksi erikoisjoukkotoiminnassa ole välttämättä millään tavoin mahdollista. Tämä vaatisi mahdollisesti asetuksen muuttamista tarvittavilta osin.

Kaatuneiden tunnistamisessa nykyinen teknologia luo runsaasti uusia mahdollisuuksia. DNA-testien kehittyminen ja halventuminen on tuonut ne rikostutkinnan käyttöön jo vuosia sitten. Haasteen kuitenkin muodostaa se, ettei Puolustusvoimilla ole oikeutta mahdollisen DNA-rekisterin pitämiselle. Huoltopalveluopas ei suoranaisesti käsittele asiaa, mutta sen kohtaa ”Muita mahdollisia näytteitä” voidaan kuitenkin helposti tulkita viittaavan siihen. Näkemys viittaavuudesta on tutkijan oma. Näin ollen ei voida väittää asian olevan juuri niin, vaan kyseinen kohta jää arvailujen varaan. Muita tunnistamiseen liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ovat lähinnä ruumiin käsittelyyn liittyvät kysymykset. Mikäli vainajaa ei tunnisteta, ei hänen ruumistaan tulisi millään tavoin ehostaa tai puhdistaa, vaan jättää niin hoitovälineet kuin vaatteet ynnä muut mahdolliset tunnistamista ja rikostutkintaa helpottavat seikat ennalleen. Op-

paat eivät sinällään ota asiaan kantaa, mutta jättävät samalla asian huomioimatta. Mikäli kuolemansyyn selvittäminen joudutaan käynnistämään poliisin toimesta, olisi tärkeää, ettei valmistelevia toimenpiteitä olisi tehty.

Laki kuolemansyyn selvittämisestä, sekä samanniminen asetus ovat mahdollisesti suurin haaste kaatuneiden huollon lainopillisissa seikoissa. Vuonna 1973 voimaan tullut laki ja erityisesti sen 7§ määrittävät poliisin velvollisuudesta suorittaa tutkinta tietynlaisissa kuolemantapauksissa. Kaatuneiden huollon opas ei ota asiaan millään tavalla kantaa, mutta uudempi Huolto- palveluopas sen sijaan huomii lain ja asetuksen vaikutukset pieniltä osilta, mainitsemalla sen esimerkin kaltaisesti perusteet – luvussa. Näin ollen on syytä katsoa että kyseiset laki ja asetus on otettava huomioon myös sodan aikana. Konkreettisesti lain noudattaminen vaatii merkittävää yhteistoimintaa poliisin ja Puolustusvoimien välillä kaatuneiden huollon prosessin keski- ja ylätasolla. Oletettavaa on, ettei tutkintaa voida suorittaa kuolinpaikalla joka usein sijaitsee taistelukentällä, useasti vihollisen hallussa olevalla alueella. Näin ollen tutkinta jouduttaisiin suorittamaan muualla kuin tapahtumapaikalla, kenties todistajia kuulematta. Lisäksi on huomioitava Terveys- ja hyvinvoinnin laitoksen osallisuus oikeuslääketieteelliseen kuolemansyyn selvittämiseen ja sen resurssien riittävyys. Voidaankin arvella tutkinnan olevan niin haastavaa, että sen hyödyllisyys voidaan hyvin perustein kyseenalaistaa.

Hautaamiseen liittyvissä tekijöissä tutkimuksessa nousi keskeisimmäksi osaksi Geneven sopimus maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta asettamat velvoitteet, sekä onnistunut lain muotoilu Suomen laissa. Geneven sopimusten velvoitteita ei ole tarkasti onnistuttu ottamaan huomioon kaatuneiden huoltoa käsittelevissä oppaissa, joissa esimerkiksi mahdolliseen ruumiiden polttamiseen taistelukentällä ei oteta kantaa. Kyseessä on kuitenkin potentiaalinen tilanne tapauksissa joissa ruumiita on runsaasti, niiden evakuointi vaikeaa tai mahdotonta, sekä tartuntavaara suuri. Vaikka sopimus sanookin, että ruumiita saa polttaa vain pakottavista syistä, olisi tällainen mahdollisuus huomioitava myös suomalaisessa kaatuneiden huollossa, ainakin poikkeustapauksena. Onnistunut lain muotoilu ilmenee hautaustoimilaissa, joka antaa laajat valtuudet muun muassa sodan aikana poiketa lainsäädännöstä silloin kun olosuhteet sitä vaativat. Vastaavanlainen lainsäädäntö muissakin sotaa tai muita kriisejä sivuavissa lainkohdissa olisi mahdollisesti helpoin ratkaisu useisiin lainopillisiin ongelmiin joita tutkimuksessa on noussut esiin.

Vihollisen kaatuneita käsiteltäessä esiin nousivat lähinnä Geneven sopimus maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta 17. artikla, joka määrittelee

velvollisuuksia toisen osapuolen hautausjärjestelyistä. Kaatuneiden huoltoa käsittelevät oppaat ovat näiltä osin suppeita ja tulkinnanvaraisia. On oletettava että hautausmaiden järjestelyjä koskevat ohjeet laadittaisiin erillisinä, eivätkä ne välttämättä kosketa varsinaisesti kaatuneiden huoltoa, vaan ennemminkin hautausmaiden ylläpitäjiä, kuten seurakuntia. Kuitenkin sotilashautausmaita perustettaessa tulisi ottaa tarkemmin huomioon velvollisuudet vihollisen kaatuneita kohtaan. Lisäksi vihollisen kaatuneiden huoltoa tulisi tuoda enemmän esille koulutuksessa. Tällä hetkellä tutkijan havaintojen mukaan vihollisen kaatuneiden huolto sivuutetaan usein täysin. Koulutuksessa ja koulutusmateriaaleissa tulisi painottaa kansainvälisten sopimusten velvoitetta vihollisen kaatuneita kohtaan. Seurakuntien valmiussuunnitelmia tehdessä tulee ottaa huomioon omien sotilashautausmaiden lisäksi myös vihollisen kaatuneille osoitettava sotilashautausmaa.

Kaatuneiden evakuointia tarkastelevassa alaluvussa huomion kohteeksi nousi lainsäädäntö kuolleiden kuljettamisesta. Terveysturvallisuusasetuksen määräys ruumiiden kuljettamisesta ainoastaan siihen varatuilla ajoneuvoilla, sekä ajoneuvolain tiukahko määritelmä ruumisautolle aiheuttavat kaatuneiden huollolle ylitsepääsemättömän rajoitteen. Johtuen tarkoitukseen soveltuvien ajoneuvojen vähäisestä määrästä ja suuresta käyttöasteesta yhdistettynä sodan ajan vaatimuksiin, on selvää, ettei kyseisiä lainkohtia pystytä järkevällä tavalla täyttämään sotatilanteessa. Tämänhetkinen ammustäyttöjen yhteydessä tai omalla kontilla toimiva kaatuneiden logistiikka perusyksiköstä eteenpäin olisi näin katsoen lain vastainen. Tutkijan mielipiteenä on, että kyseiset lainkohdat olisi saatava muutettua viimeistään valmiuden kohottamisen vaiheessa sellaiseen muotoon, että ruumiiden kuljetus voitaisiin hoitaa tarkoituksenmukaisesti perusyksikkö tasalta eteenpäin. Toinen vaihtoehto olisi hautaustoimilain kaltainen muotoilu, jossa sodan ja vakavien kriisien aikana kuljetuksia voitaisiin suorittaa tarpeen vaatiessa myös muilla menetelmillä.

Toinen evakuointia koskeva huomio liittyi ”ei saa avata” – merkintään, jota käytetään kun ruumis on pahoin vahingoittunut. Merkinnän käyttö edellyttää kuitenkin, että sekä kuolemansyyn selvitys että tunnistaminen on tapahtunut jo aiemmin. Muussa tapauksessa menettely saattaa vaikeuttaa edellä käsitellyn kuolemansyyn selvittämistä. Kyseessä ei kuitenkaan ole oikeudellisesti merkittävä asia, vaan mahdollinen ongelma liittyy lähinnä käytännön tason toteutukseen. Ongelmaa ei muodostune, mikäli henkilöstö on koulutettu ja ymmärtää asian merkityksen.

Siviiliuhreja kaatuneiden huollon prosessissa tarkastellessa ei Puolustusvoimien rooli asiassa ole kovinkaan suuri. Haasteita muodostavat siviilien kuljetukset sotatoimialueelta pois, sekä mahdollinen viranomaisyhteistyö eri tasoilla. Varsinainen kaatuneiden huolto siviilien osalta ei kuulu Puolustusvoimien toimintakenttään, eikä näin ollen aiheuta myöskään haasteita valitsevan lainsäädännön kanssa. Muissa kaatuneiden huollon tehtävissä, kuten esimerkiksi ilmoituksissa ja asiakirjojen ylläpidossa ei ole ollut havaittavissa mainittavia huomioita lakien suhteen. Näiden kehittämistarpeet liittyvät ennemminkin käsitteiden ja organisaatioiden ajantasaistamiseen.

5.3 Organisaatiomuutosten vaikutus ja viranomaisyhteistyö

Puolustusvoimauudistus lakkauttaa sotilasläänit vuoteen 2015 mennessä.¹⁰³ Maanpuolustusalueet on lakkautettu jo aiemmin, joten kaatuneiden huollon johtamisvastuut ovat toistaiseksi ainakin oppaita tarkastellessa epäselvät. Eri johtoportaille jaetut tehtävät joudutaan organisoimaan uudestaan.

Pääesikunnan kirkollinen osasto uudistaa parhaillaan kaatuneiden huollon ohjeita, ja tarkastelussa lienevät myös eri tasojen tehtävät. Tässä yhteydessä olisi mahdollista tarkastella myös viranomaisyhteistyön tasoja osana kaatuneiden huollon ketjua. Huomioon otettava seikka on myös Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen kasvanut rooli kuolleiden käsittelyssä.

Yhtenä vaihtoehtona voitaisiin pitää Boshkovin luonnostelemaa ”kuolleiden huoltokeskusta”, joka olisi siviilien johtama poikkeustilan kuolleiden huoltojärjestelmä, joka muodostuisi ainakin terveydenhuoltoalan ja Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen osaamisesta, sekä poliisin ja Puolustusvoimien yhteistyöstä. Lisäksi mukaan otettaisiin tarvittava määrä muuta osaamista. Keskitetyllä ratkaisulla myös kuolemansyyn selvittäminen todennäköisesti saataisiin luontevaksi osaksi kaatuneiden huoltoa, eikä poliisin tarvitsisi erikseen tutkia Puolustusvoimien sisällä tapahtuvassa ketjussa kuolemaan johtaneita syitä. Lisäksi resurssien yhdistämisellä vällettäisiin päällekkäisten, toisiltaan voimavaroja ja resursseja syövien järjestelmien luominen. ”Kuolleiden huoltokeskus” hoitaisi sodan aikana niin sotilas- kuin siviiliuhrien järjestelyt. Tällä voitaisiin korvata tämänhetkiset kaatuneiden evakuoitokeskukset, jolloin alemmalle tasolle jäisi ainoastaan taistelukentällä tapahtuva kaatuneiden huolto. Ratkaisussa voitaisiin ottaa myös huomioon Geneven sopimusten velvoittama hautaustietojen vaihto. Poliisin osallistuminen kaatuneiden huollon toimintaan mahdollisesti vähentäisi myös viholliseen kohdistuvia ruumiiden häpäisemistä.

¹⁰³ Puolustusvoimat tiedote internetsivulla 8.2.2012, luettu 28.1.2014

6 POHDINTOJA

Tutkimukselle asetetut tutkimuskysymykset olivat:

Millainen on kaatuneiden huollon johtamisprosessi ja mitkä ovat siihen vaikuttavat lait? Vastaavatko kaatuneiden huollon järjestelyt Suomen lakia sekä kansainvälisiä sodan oikeussääntöjä?

Tutkimuksen edetessä on tutkimuksen painopiste siirtynyt pitkälti jälkimmäiseen kysymykseen vastaamiseen. Ensimmäiseen kysymykseen vastaus saatiin pitkälti jo neljännen luvun ensimmäisessä alaluvussa kaatuneiden huollon johtaminen. Johtaminen jakaantuu useille henkilöille ja usealle tasolle, mutta vaikuttaa tutkijan näkökulmasta loogiselta ja toimivalta. Suurin huomio kiinnittyy puolustusvoimauudistuksen tuomiin haasteisiin tehtävien uudelleenjakamisessa. Tältä osin oppaat ja ohjesäännöt vaativat uusimista, vaikka tutkimuksessa käsiteltyjä lainopillisia seikkoja ei huomioitaisikaan uudistuksissa. Tutkimuksessa käsitellyt lait ovat laadittu normaaliajan yhteiskunnan toimintaan, eikä niissä aina ole huomioitu poikkeusolojen luomia uusia toimintaympäristöjä ja haasteita. Käytännössä tarkastellessa Puolustusvoimien suorituskykyä niin taistelevissa, kuin tukevissakin joukoissa, voidaan todeta että normaaliajan lainsäädännön tarkka ja kirjaimellinen noudattaminen on käytännössä mahdotonta. Näin ollen poikkeusoloissa on valmistauduttava muuttamaan lainsäädäntöä toiminnan mahdollistamiseksi, tai valmistauduttava jo rauhan aikana kirjaamaan lakiin esimerkiksi hautaustoimilain kaltaisia poikkeusolojen vapauksia. Puolustusvoimien ohjeet eivät voi olla ristiriidassa lainsäädännön kanssa, jolloin on tärkeää että vaikutetaan joko lakien tai ohjeiden ajantasaistamiseen.

6.1 Tutkimuksen luotettavuus ja toistettavuus

Tutkimuksen lähdeaineisto on luotettavuudeltaan hyvä. Suurin osa lähteistä on puolustusvoimien oppaita ja lainsäädäntöä sekä kansainvälisiä sopimuksia. Tutkimuksen luotettavuuden heikoin kohta on tutkijan lain ja ohjesääntöjen tulkinta. Lisäksi johtopäätöksien osuus perustuu tutkijan omaan tulkintaan ja osittain mielipiteisiin käsiteltävistä asioista.

Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää mahdollisesti kaatuneiden huollon oppaiden ja opetuksen kehittämisessä sekä lainsäädännön valmistelussa. Tutkimuksen osittaisesta tulkinnanvaraisuudesta johtuen ei tuloksia kuitenkaan voida suoranaisesti siirtää sellaisenaan käytäntöön. Tutkimuksen tärkeimpinä tuloksina voidaankin nähdä mahdollisten epäkohtien havainnointi ja niiden jatkoselvittäminen asiantuntijoiden avulla.

Tutkimus voidaan toistaa helposti tarkastelemalla samalla metodilla lähdeaineistoa. Lähdeaineistoa laajentamalla voidaan päätyä tarkempiin tuloksiin. Lisäksi asiantuntijoita kuulemalla voidaan tuloksien luotettavuutta parantaa huomattavasti.

6.2 Jatkotutkimuksen tarve

Kaatuneiden huollon oikeudellisten kohteiden jatkotutkimustarve on ilmeinen. Jatkotutkimuksessa selvitettäviä seikkoja ovat tutkimuksessa tutkittujen seikkojen vahvistaminen sekä valmiuden kohottamiseen ja valmiustilalainsäädäntöön liittyvät tekijät. Erityisen tärkeää olisi tutkia myös viranomaisyhteistyötä osana kaatuneiden huollon ketjua. Lisäksi vertaileva tutkimus eri valtioiden kaatuneiden huollosta saattaisi avata runsaasti uusia tutkimuskohteita kaatuneiden huoltoon liittyen. Merkittävä jatkotutkimustarve liittyy myös vastuun jakautumiseen eri tasoille uudistuvassa organisaatiossa.

LÄHTEET

OPINNÄYTTEET:

Heidi Mustajoki, Kohtalo omissa käsissä – Suomen sodissa 1939-1945 itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten asema vuosina 1939-1960, Pro Gradu, Helsingin Yliopisto 2010

Helisten Dani: Komppanian kaatuneiden huolto hajautetussa taistelussa Kandidaatintutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu 2013

Lehtonen, Matti kaatuneiden huollon järjestelyt Suomen sodissa 1939 – 1945, sotakorkeakoulun diplomityö 1973

Stefan Boshkov: Mekanisoidun taisteluosaston kaatuneiden huollon ketju – toteutus taistelukentältä hautaan, Pro gradu Maanpuolustuskorkeakoulu 2009

KIRJALLISUUSLÄHTEET:

Atso Haapanen, Asevelisurmat, Minerva kustannus Helsinki 2013

Jaakko Husa, Anu Mutanen, Teuvo Pohjolainen: Kirjoitetaan juridiikkaa, Talentum 2008

Kari T. Takamaa Oikeus, laki ja johtaminen teoksessa Sotilasjohtamisen tiedon kohteet s.170-171 Aki-Mauri Huhtinen (toim) 2006 Helsinki

Lars Westerlund, Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa, SKS 2009 Helsinki

Talvisodan pikkujättiläinen, Jari Leskinen/ Antti Juutilainen (toim), WSOY 1999

Puolustusvoimien huolto 1918-1986, Huoltouseeriyhdistys ry, Mikkeli 1988

PUOLUSTUSVOIMIEN OPPAAT JA OHJESÄÄNNÖT:

Huollon käsikirja, Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus, Vaasa 2001

Huoltopalveluopas (Luonnos), Pääesikunta/huolto-osasto, Hämeenlinna 2002

Jalkaväen taisteluohjesääntö, Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus, Jyväskylä 1995

Kaatuneiden huollon opas, Pääesikunnan koulutusosasto, Joensuu 1990

Komppanian taisteluohje, Maavoimien esikunta/henkilöstöosasto, Helsinki 2008

Yleinen palvelusohjesääntö, Pääesikunta, henkilöstöosasto, Helsinki 2009

LAINSÄÄDÄNTÖ JA KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET:

Ajoneuvolaki 2002/1090

Sosiaali- ja terveysministeriön asetus kuoleman toteamisesta 27/1994

Asetus kuolemansyyn selvittämisestä annetun asetuksen muuttamisesta 99/1998

Asetus Venäjän kanssa yhteistyöstä toisen maailmansodan seurauksena Venäjällä kaatuneiden suomalaisten sotilaiden ja Suomessa kaatuneiden venäläisten (neuvostoliittolaisten) sotilaiden muiston vaalimisessa tehdyn sopimuksen voimaansaattamisesta 95/1992

Geneven sopimus maavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta 12. päivänä elokuuta 1949

Hallituksen esitys HE 204/2002

Hautaustoimilaki 2003/457

Henkilötietolaki 1999/523

Laki eräiden sodan aikana kadonneiden henkilöiden julistamisesta kuolleeksi 752./1945

Laki henkilön tietojen käsittelystä poliisitoimessa 22.8.2003/761

Laki kuolemansyyn selvittämisestä 1973/459

Laki kuolemansyyn selvittämisestä annetun lain muuttamisesta 1065/2009

Laki kuolleeksi julistamisesta 127/2005

Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista 2009/661

Pakkokeinolaki 22.7 2011/806

INTERNETLÄHTEET:

Arkistojen portti, kansallisarkiston internetportaali: Puolustusministeriön keskusosaston kuolleeksi julistamistoimisto. luettu 4.2.2014

http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Mik%C3%A4_Portti_on%3F

DVI Guide: Interpol 2009

<http://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Forensics/DVI-Pages/DVI-guide> luettu 4.2.2014

Helsingin Sanomat KRP haluaa kansalaisista dna-rekisterin. 26.1.2006 luettu 31.1.2014

<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Krp+haluaa+kansalaisista+dna-rekisterin/1135218506676>

Puolustusvoimat: tiedote 8.2.2012. Luettu 29.1.2014

<http://www.puolustusvoimat.fi/>

THL internetsivut: Lainsäädäntö luettu 21.2.2014

http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/palvelut/oikeuslaakinta/lainsaadanto

Valvira: Kuolemansyyn selvittäminen 2013 luettu 4.2.2014

http://www.valvira.fi/ohjaus_ja_valvonta/terveydenhuolto/kuolemansyyn_selvittaminen

Väestörekisterikeskuksen internetsivut luettu 29.11.2013

<http://www.vaestorekisterikeskus.fi/default.aspx?id=166>

HAASTATTELUT

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen oikeuslääkäri Ursula Valan haastattelu 21.5.2013, muis-tiinpanot tutkijan hallussa

Keskusrikospoliisin DVI-yksikön Ismo Kopran sähköpostihaastattelu 4.2.2014, aineisto tutki-jan hallussa.

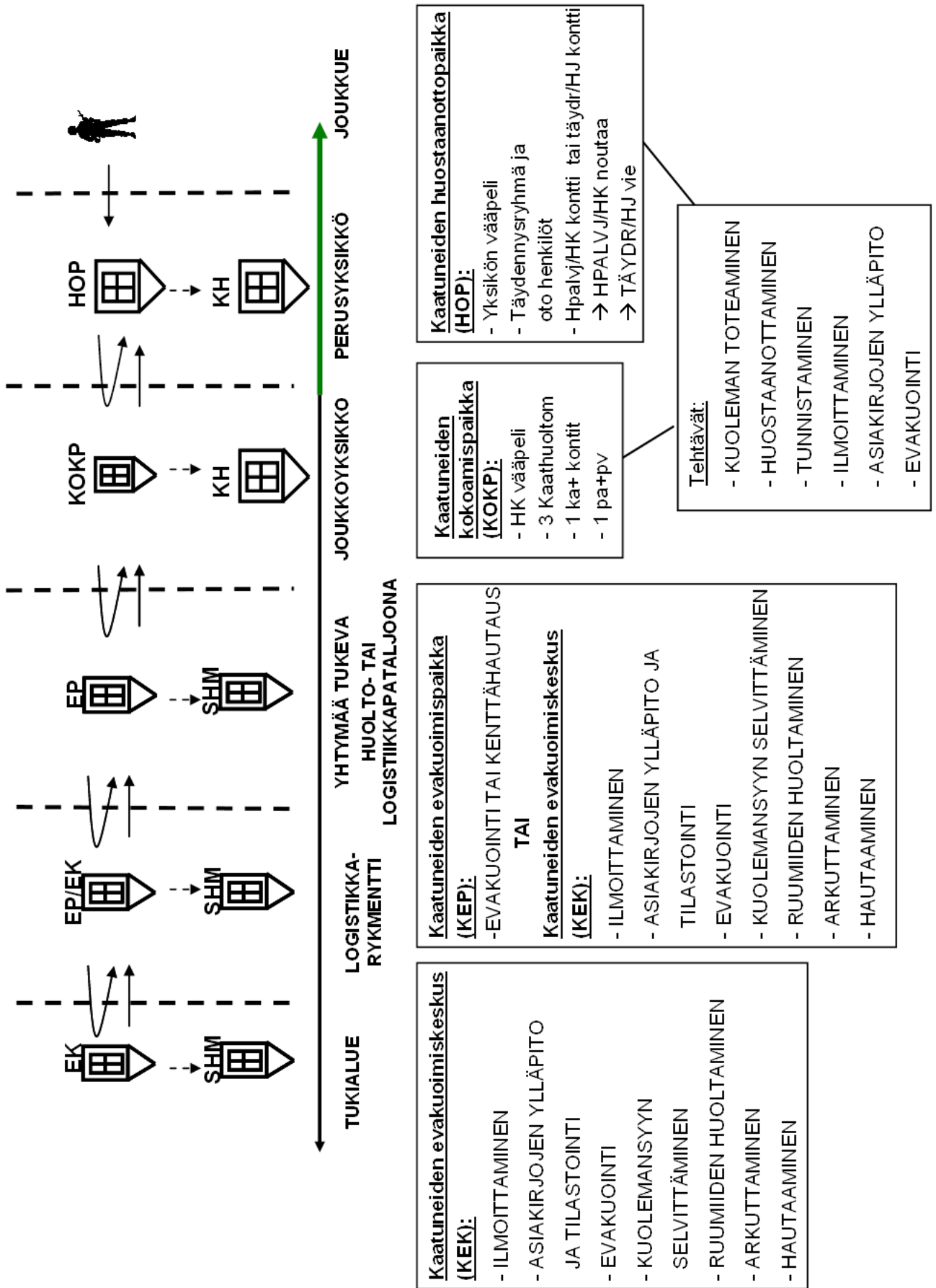
LIITTEET:

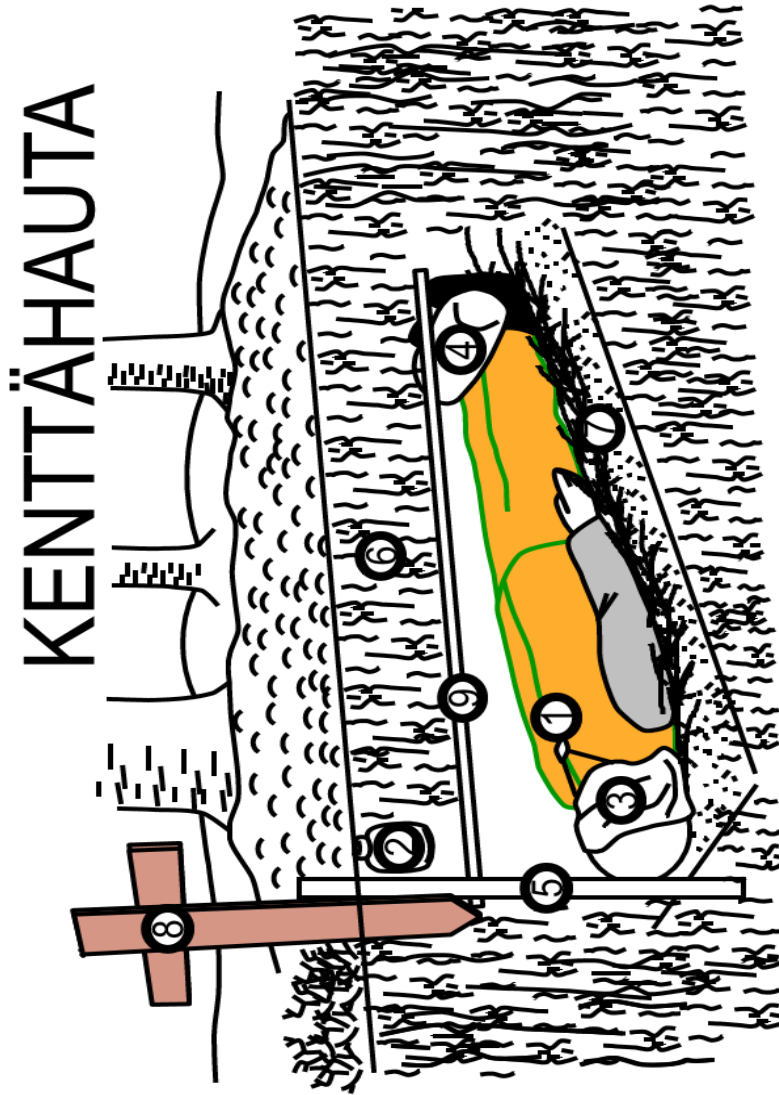
LIITE1 Kaatuneiden huollon ketju

LIITE 2 Kenttähaudan esimerkki

KAATUNEIDEN HUOLLON YLEISJÄRJESTELYT¹⁰⁴

Kaatuneiden huollon yleisjärjestelyt

KENTTÄHAUTA¹⁰⁵

1 Tunnuslevyn toinen puolikas	6 Maata, soraa
2 Haudan päähän esim kenttäpullo, jossa vainajan henkilötiedot	7 Alusta kuusen havuista tai kankaasta
3 Suoja kasvoille	8 Risti, johon merkitään henkilö tunnus
4 Jäämistopaketti jalkopäähän	9 Poikkipuu Kenttähaudan syvyys riippuen olosuhteista (jos mahdollista, vähintään 1 m)
5 Paalu vainajan pään viereen	

¹⁰⁵ Huoltokoulun opetusmateriaali